

OSMANLI DEVLETİ'NDE XVIII. YÜZYIL MERKEZ VE TAŞRA BÜROKRATLARININ SERVETLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ^a

Bahadır Emre KÜÇÜKKALAY^b
Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye

Bekir GÖVDERE^c
Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 23 Ekim 2023

Kabul: 20 Kasım 2023

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

JEL Sınıflandırma:

N95

N35

Anahtar Kavramlar:

Osmanlı Bürokrasisi,
Tereke, Gelir Dağılımı,
Servet Analizi, Gini Kat-
sayısı.

ÖZ

XVIII. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin merkezde ve taşrada görev yapmış bürokrasi elitlerinin servetleri arasında benzerlik ve farklılıklar nelerdir? Ya da, Osmanlı Devleti'nde bürokraside görev alan kişilerin merkezde ya da taşrada görev yapmalarının servetleri üzerinde bir etkisi olmuş mudur? Bu çalışma bu temel soruları cevaplandırmak için kaleme alınmıştır. Bu sorular, BOA. D. BŞM. MHF. (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Defteri, Başmuhasebe, Muhallefat Halifeliliği) ve D. BŞM. MHF. d. (defteri) kayıtlarında yer alan ve mallarına el koyulan otuzu merkezde (İstanbul) otuzu ise taşrada (Balkanlar, Anadolu ve Ortadoğu) görev yapmış bürokratların miras kayıtları incelenerek ve karşılaştırılarak gerçekleştirilmiştir. İki grup halinde oluşturulan bu tereke kayıtlarından bürokratların bürokrasideki görevleri, servet değerleri, servetlerini oluşturan mal grupları ile her bir grup içindeki servetin dağılımı hesaplanarak Gini katsayısı ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar; taşrada görev yapan bürokratların daha zengin olduğu, gelir dağılımının merkez bürokratlarında daha eşite yakın, taşra bürokratları arasında daha eşitlikten uzak olduğu ancak tüketilen mal gruplarının birbirine benzer olduğudur.

<https://doi.org/10.54863/jief.1380170>

^a Bu makale çalışması Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda, Prof. Dr. Bekir Gövdere'nin danışmanlığında yürütülen "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasi Elitinin Servetleri Analizi: Merkez ve Taşra Bürokratlarının Terekeleri (Muhallefat) Karşılaştırması" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

^b **Sorumlu Yazar:** Araştırma Görevlisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, E-posta: bahadirkucukkalay@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7289-1581>

^c Profesör, Süleyman Demirel Üniversitesi, E-posta: bekirgovdere@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7923-2183>

Kaynak Göster: Küçükkalay, B. ve Gövdere, B. (2023). Osmanlı Devleti'nde XVIII. Yüzyıl Merkez ve Taşra Bürokratlarının Servetlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 9(2), 266-311, <https://doi.org/10.54863/jief.1380170>.

© IZU Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezi. Tüm Hakları Saklıdır.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE WEALTH OF CENTRAL AND RURAL BUREAUCRATS IN THE 18th CENTURY OTTOMAN EMPIRE^a

Bahadır Emre KÜÇÜKKALAY^b
Suleyman Demirel University, Türkiye

Bekir GÖVDERE^c
Suleyman Demirel University, Türkiye

ARTICLE INFO**Article History:**

Received: 23 Oct 2023

Accepted: 20 Nov 2023

Article Type:

Research Article

JEL Classification:

N95

N35

Keywords:

Ottoman Bureaucracy,
Inheritance, Income Distribu-
tion, Wealth Analysis, Gini
Coefficient.

ABSTRACT

What are the similarities and differences between the wealth of the bureau-
cracy elites who served in the center and the provinces of the Ottoman Em-
pire in the 18th century? Or, did the people working in the bureaucracy in
the Ottoman Empire have an impact on their wealth, whether they worked
in the center or in the provinces? This article, derived from the doctoral the-
sis, was written to answer this basic questions. These questions will be asked
by examining and comparing the inheritance records of 60 bureaucrats (30
of whom worked in the center (Istanbul) and thirty of whom worked in the
provinces (Balkans, Anatolia and the Middle East)) who were included in the
BOA. D.BŞM. MHF. (Presidency Ottoman Archives, Bab-ı Defteri, Chief Ac-
countant, Muhallefat Caliphate) and D. BŞM. MHF. d. (notebook) Ottoman
records and whose property was confiscated. From these estate records cre-
ated in two groups, the duties of the bureaucrat groups in the bureaucracy,
their wealth values, the property groups that make up their wealth, and the
distribution of wealth within each group will be calculated (Gini coefficient)
and compared. The reasons for the results obtained will be interpreted and
determined as the subject of another study. The result obtained is that the
bureaucrats working in the provinces are richer, the income distribution is
more equal among the central bureaucrats and more unequal among the
provincial bureaucrats, but the groups of goods consumed are similar to
each other.

<https://doi.org/tr/10.54863/jief.1380170>

^a This study was conducted at Süleyman Demirel University, Social Sciences Institute, Department of Economics, under the supervision of Prof. Dr. Bekir Gövdere. It was produced from doctoral thesis titled "Analysis of the Wealth of the 18th Century Ottoman Bureaucratic Elite: Comparison of the Estates (Muhallefat) of the Central and Provincial Bureaucrats".

^b **Corresponding Author:** Research Assistant, Suleyman Demirel University, E-mail: bahadirkucukkalay@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7289-1581>

^c Professor, Suleyman Demirel University, E-mail: bekirgovdere@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7923-2183>

To cite this article: Küçükcalay, B. and Gövdere, B. (2023) A Comparative Analysis of the Wealth of Central and Rural Bureaucrats in the 18th Century Ottoman Empire. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 9(2), 266-311, <https://doi.org/tr/10.54863/jief.1380170>.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

GİRİŞ

XIV. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında genişleme göstermesi neticesinde devlet, profesyonel asker ve bürokrat sınıfına ihtiyaç duymaya başlamıştır. Orhan Gazi zamanında mevcut olan *yaya* ve *müsellem* asker sınıflarının yanına, *Acemi Ocağı* isminde yeni bir sınıf tesis edilmiş ancak zamanla bu ocağın yetersiz kalması ile asker elde etme sistemi 1620'lere kadar devam edecek olan *devşirme sistemine* dönüşmüştür. Devşirme sisteminde, belirli usullere göre toplanan Hristiyan çocuklar merkeze getirilir, eğitilmeleri için iki yıl kadar Türk ailelerin yanına verilir ve sonrasında ordunun Cebeci, Topçu ve benzeri ocaklarına gönderilir ve buradan Yeniçeri Ocağı'na geçerek terfi alırlardı (Uzunçarşılı, 1984: 1-10, 29; Özcan, 1994).

Osmanlı Devleti'nin genişlemesi ile birlikte karşılaştığı ikinci önemli ihtiyaç, devletin bürokrasi kadrolarının oluşturularak devlet yönetiminin sağlanmasıydı. Osmanlılar, bu sorunu iki temel eğitim kurumunu merkeze alarak çözmeyi amaçlamaktaydılar. Bunlardan ilki II. Murad devrinde Edirne Sarayı'nda oluşturulan ve özellikle İstanbul'un fethi sonrasında Topkapı Sarayı içinde bir eğitim kurumu olarak varlığını sürdüren *Enderun*'un kurulması oluşturmaktadır. Enderun'un temel insan kaynağını ise devşirmeler oluşturmaktaydı. Enderun'a giremeyenler ordunun belirli sınıflarına gönderilmekteydi (İpşirli, 1995: 185-187).

İkinci kaynağı ise medresede yetişen hazır insan gücünden yararlanmak oluşturmaktaydı. Medreseler bir yandan şer'i eğitim verirken bir yandan da bürokrasinin ana kaynağını oluşturmaktaydı. Bu nedenle Orhan Gazi 1331'de İznik'te kurduğu ilk Osmanlı medresesi sonrası medreselerin sayısı Orhan Gazi zamanında on bire ulaşacak ve II. Murat devrinin sonuna kadar seksen dört olacaktı (İhsanoğlu, 2019: 127-181). Osmanlılar kurulan bu medreselerden *şeyhülislam*, *kadı*, *kazasker*, *defterdar* ve benzeri devlet bürokratlarını temin etmekteydiler. Bu iki yönteme ek olarak Osmanlı Devleti kimi durumlarda, yetişmiş Hristiyanlardan, *ihtida* etmeleri halinde bürokraside faydalanmaktaydı. Humbaracı Ahmet Paşa (Baron de Tott) bunun örneklerinden birisidir (Şakiroğlu, 1993: 525-526).

F. Lajos, Osmanlıların bürokrat yetiştirme konusunda oldukça başarılı olduğuna dikkat çekmekteydi (Lajos, 1961: 26). Nitekim M. Genç de, Osmanlıların yükselişinde ve kendisinden her alanda daha büyük Avrupa karşısında direnç yüklü geri çekilişlerindeki mucizeviliğin önemli nedenlerinden birisi olarak *meritokrasi* mekanizmasına dikkat çekmekteydi (Genç, 2006: 344). Bu başarının önemli bir boyutu yetişen bürokratların, padişahın ve devletin adamları (kul) olarak yetiştirilmeleri idi. Bu durum padişahın *kapıkulu* niteliğindeki bürokratlar üzerindeki etkisinin kesinliğinden gelmekteydi (Mumcu, 2017: 52; Lybyer, 2000: 56). Osmanlı Devleti'nde kendisine görev verilen bürokratlar nitelikleri itibarıyla kapıkulu statüsünde olduklarından, görevleri esnasında kendilerine tanınan yüksek maddi gelirler, görevleri sona erdiği zaman, yirmide bire yani hayatlarını devam ettirebilecek bir düzeye düşmekteydi. Buna örnek olarak padişah I. Ahmed döneminde sadrazamlık yapmış Lala Mehmed Paşa'nın mallarının müsadere edilmesi ve çok küçük bir miktarının ailesine devredilmesi örnek olarak gösterilebilir niteliktedir (Küçükkalay, 2022: 373; Öğün, 2006: 67). Devlet bürokratlarının kul statüsünde olmaları ile mallarının müsadere edilmesi arasında bir ilişki bulunmaktadır (Akyılmaz, 2008: 395-398).

Kul statüsündeki bu devlet bürokratlarının görevleri esnasında sahip oldukları servetler ya bir vakıf aracılığıyla sosyal amaca yönlendirilmekte ya da devlet tarafından *müsadere* edilerek bu servetlere el koyulmaktaydı. Müsadere, bürokratın mallarının tamamını kapsamakta, mirasçıların geçimini sağlayacak bir bölümü genellikle bırakılmak suretiyle yapılmaktaydı (Küçükkalay, 2022: 429-430). XVIII. yüzyıla gelene kadar daha çok bürokratların servetlerini vakıflara aktarması yönünde baskı yapılırken, bu yüzyıldan sonra devletin mali kaynak bulma çabası ile müsadere uygulaması öne çıkmaya başlamıştır.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı bürokratik mekanizması, klasik dönemdeki etkinliğini, karşı karşıya kaldığı yeni problemler nedeniyle yitirmeye başlamış ve yönetimde yetersizlikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yetersizliklerin ilk nedeni, bürokrasideki istihbarat ve iletişim eksikliğidir. Osmanlı elçiliklerinin sayısal azlığı, yabancı dil bilen tercüman yetersizliği, güvenilir

eleman azlığı, uzmanlaşma zayıflığı, memur istihdamında bir yıllığına atanmanın yapıldığı Tanzimat öncesi kaldırılan tevcihat sistemi uygulaması, memur yetiştirme ve eğitime sisteminin geleneksel ve uzun zaman alan usuller ile yapılması, memur istihdam kıstaslarındaki usulsüzlük, ekonomik krizler ve maliye bürokrasisinin yetersiz kalmaya başlaması da istihbarat ve iletişim yetersizliğine eklenmelidir (Akyıldız, 2012: 20-26).

Osmanlı Devleti'nde bürokratların tımar geliri, yaptıkları işlerden aldıkları yüzdeler ve merkezden aldıkları maaşlar gibi çeşitli gelirleri bulmaktaydı. Bu gelirler bürokratin yaptığı işe, rütbesine, gelir kaynaklarının verimliliğine, sorumlu olduğu işleri yürütmek için beslemek zorunda olduğu kapı halklarının büyüklüğüne ve bürokratin görev yaptığı yerin merkez veya taşrada bir yer olmasına göre de değişiklik göstermekteydi. Bu durum üst düzey bir bürokratin İstanbul'da ya da İstanbul dışında görev yapması ile servetini oluşturan unsurların ve servetinin diğer bürokratların servetleri ile büyüklüğünün farklılaştığını göstermekteydi.

Osmanlı bürokratlarının servetlerinin büyüklüğü ve niteliği, onların bürokrasi içerisinde kalma sürelerine, buldukları makamların önem ve derecesine, yaptıkları işin stratejik önemine, buldukları kapı halklarının sayısına ve yönetim merkezine, yani İstanbul'a olan yakınlık ve uzaklıklarına göre değişiklik göstermekteydi. Ancak bürokratların servetleri üzerinde etkisi bulunan bu faktörlerin etki derecelerinin ne olduğu kantitatif nitelikli araştırmalarla henüz net olarak ortaya konulmamıştı.

Bu makale çalışması XVIII. yüzyıl Osmanlı bürokratlarının servetlerinin, İstanbul'da (merkez) veya taşrada görev yapmaları halinde nasıl biçimlendiğini analiz etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Çalışmanın sorusu, XVIII. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nde görev yapan bürokratların zenginlikleri (servetleri) onların taşrada (Balkanlar, Anadolu ve Orta Doğu) ya da merkezde (İstanbul) görev almaları durumunda nasıl biçimlenmektedir ve servetlerinin karşılaştırmalı olarak benzerlik ve farklılıkları nelerdir şeklinde formüle edilebilir.

Belirtilen amaca ulaşmak ve soruyu cevaplamak için İstanbul Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) yer alan ve malları müsadere edilen XVIII. yüzyıl

taşra ve merkez bürokratlarının servetlerinin dökümünü ihtiva eden tereke kayıtları temel kaynak seti olarak alınmıştır. Bu belgeler ya da defterler Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde BOA. D. BŞM. MHF. (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Bab-1 Defteri, Başmuhasebe, Muhallefat Halifeliği) ve D. BŞM. MHF. d. (defter) kodları ile yer almaktadır.

İlk olarak arşiv kaynaklarının sınırlılıkları göz önünde bulundurularak merkez ve taşra bağlamında, her bir örneklem 30 (otuz) adet olmak üzere toplamda 60 (altmış) adet tereke tespit edilerek arşivden temin edilmiştir. Yapılan çalışmanın konusu göz önünde bulundurularak terekelerin arasından vali, muhassıl, paşa vb. rütbelerinde bulunan bürokratların terekeleri seçilmiştir. Osmanlı Devleti taşrası, coğrafi olarak çok geniş bir alanı kapsadığı için taşranın sadece belirli bir bölgesinden değil, Balkan bölgesinden 10, Anadolu'dan (bugünkü Türkiye sınırları) 10 adet ve Orta Doğu'dan 10 adet bürokrat terekesi seçilerek taşra terekelerinde de coğrafi homojenlik sağlanmıştır. Merkez bürokrat terekeleri ise sadece İstanbul'da görev yapmış 30 bürokratin terekelerinden derlenmiştir. Aynı zamanda bu terekeler, XVIII. yüzyıl boyunca homojen dağılacak şekilde seçilmiştir (Bkz. Tablo 1).

Otuz taşra, otuz da merkez olmak üzere transkript edilen tereke defterleri düzenlenerek yaklaşık yüz sayfa hacminde iki tabloda toplanmıştır. Ancak defterlerdeki bazı kayıtlar kuruş, bazı kayıtlar ise akçe cinsinden tutulduğu için bütün terekelerdeki mallar kuruş cinsinden tek bir para birimine dönüştürülmüş, bu uyumlulaştırma işlemi, neredeyse XVIII. yüzyılın tamamında geçerli olan $1 \text{ kuruş} = 120 \text{ akçe}$ paritesi esas alınmıştır. Buna ek olarak zamansal farklılık nedeniyle terekelerde yer alan malların değerlerindeki fiyat artışlarının deflate edilmesi için iktisat tarihi literatüründe Osmanlı Devleti'ne ilişkin olarak oluşturulmuş tek endeks olan ve Ş. Pamuk tarafından hazırlanmış fiyat endeksi kullanılmış ve makaledeki analizler elde edilen bu reel değerler üzerinden yapılmıştır (Pamuk, 2000: 12-18).

Bir sonraki aşamada, hazırlanan hacimli iki genel tablodan, bu makalenin 5 numaralı başlığında kullanılan tablolar ve grafikler hazırlanmıştır. Tablolardan ilki (Tablo 1), terekeler hakkındaki genel bilgileri ihtiva ederken diğer tablolar bürokratların mesleklerini, servetlerini oluşturan malların gruplar halinde

ayrıştırılmasını, servetlerinin toplam değerlerini ve her iki grubun kendi içindeki servet dağılımının analizini gösterecek şekilde kurgulanmıştır. Gruplar içindeki gelir dağılımının hesaplanmasında Gini katsayısı formülü uygulanmıştır. Gini katsayısı hesaplanırken, Lorenz eğrisi de çizilerek, katsayının hem aritmetik olarak hem de geometrik olarak hesaplanması amaçlanmıştır.

SOSYAL BİLİMLERDE MERKEZ ÇEVRE YAKLAŞIMLARI

Bu makale çalışmasının inceleme başlığındaki merkez ve taşra bürokrasisi analizi, sosyal bilimlerde genel bir inceleme aleti olan merkez-çevre yaklaşımı uygulanmak suretiyle yürütülmüştür. Merkez-çevre modeli, karar alıcı kişi, grup ve kurumları içeren merkez ile merkezin aldığı kararlardan doğrudan etkilenen çevre aktörleri arasındaki kimi zaman çatışmayı kimi zaman iş birliğini içeren ilişkileri çözümleyen genel bir yapısal modeldir. Model, küresel ekonomik ilişkileri, uluslaşma ve sanayileşmenin neden olduğu toplumsal ayrışmaları, bu ayrışmalar üzerine kurulan sosyal, siyasi ve ekonomik kurumları, farklı toplumsal grupların siyasi, sosyal ve ekonomik hayata katılımlarını inceleyen farklı disiplinlerdeki çok sayıda çalışmanın teorik zeminini oluşturmaktadır (Çağlar, 2022: 68).

Merkez-çevre analizi, siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin tümünün, merkez ve çevre olarak isimlendirilen iki parçadan oluştuğunu öne sürmektedir. Merkez ile çevrenin beraber oluşturduğu birim, bazen bir devlet, bazen bir toplum veya topluluk olabildiği gibi bu ilişki bazı durumlarda küresel ekonomik düzeyde de tespit edilebilir. Model, toplum içi, toplumlar arası ve küresel eşitsizlikleri ekonomik alana hapsolmeden analiz etme imkânı sunması bakımından önemlidir. Ancak merkez-çevre modellemesi akademik literatürde farklı bağlamlarda çok sayıda kullanıma sahiptir (Çağlar, 2022: 68). Merkez-çevre modeli sosyal bilimlerin *iktisat, sosyoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset (elitizm)* gibi bilim dallarında kuramların tesis edilmesinde; coğrafya gibi inceleme alanlarında da coğrafi yapılar ile ilişkilendirilerek, hatta eğitim bilimlerinde bile bir inceleme aracı olarak kullanılmaktadır (Savut-Yılmaz, 2020: 289-322).

Merkez-çevre modellemesinin yaygın olarak kullanıldığı bilim dallarından birisi de iktisat olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisat biliminin bir bilim hüviyetini kazandığı 1800'lü yılların sonlarına gelene kadar iktisadi düşünceler içinde bu model gizli ya da açık bir şekilde yer almıştır. Ama merkez-çevre modelinin iktisat bilminde yaygın olarak kullanılması Marx'ın ve bağımlılık teorisi yanlılarının analizleri ile yaygınlık kazanmıştır. Hem Marx'ın hem de bağımlılık teorisi yanlılarının analizlerinde merkez-çevre ilişkisi daha çok gelişmiş ve azgelişmiş ekonomiler ve emperyalizm bağlamında değerlendirilmiştir.

Marx ve Engels'in birlikte kaleme aldıkları *Alman İdeolojisi*'nde (Marx, Engels, 2018) tarihin materyalist yorumu netleştirmiştir. Marx buradan üretim tarzına ulaşmış, sonra da kapitalist üretim tarzının analizini yapmıştır. Buna göre toplumların tarihi, *ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist* olmak üzere beş toplumsal aşamadan geçmektedir ve her bir aşamanın sahip olduğu üretim tarzından bir sonraki aşamanın üretim tarzına geçiş, toplumsal çatışma, yani devrimle gerçekleşmekteydi (Nikitin, 1995: 10-41).

Kapitalist üretim tarzı sosyalizmden önceki son aşamaydı ve bu aşamada kapitalizm uluslararasılaşmak zorunda kalacaktı. Bu, kapitalizmin *artı değer üzerinden sermayenin yığılmasına, yığılan sermayenin işsizliğe, krizlere, yedek işsizler ordusuna ve düşen kâr marjlarına neden olma* ile gerçekleşecekti. Kapitalizm, fazla üretimin yarattığı ekonomik krizlerden kurtulmak için de uluslararasılaşmak, yani küreselleşmek zorundaydı (Küçükkalay, 2019: 454-475). İşte Marx'a göre kapitalizmin bu krizden çıkmasının tek yolu emperyalizme, yani kapitalizmin gelişmiş versiyonuna başvurarak uluslararasılaşmasıydı. Böylece bir yandan kendi yaşamını bir süre daha uzatacak, bir diğer yandan da azgelişmiş uluslarda kapitalizmin gelişmesine ve sosyalist topluma geçişin hızlanmasına neden olacaktı. Bu durumda kapitalist gelişmiş ülkeler merkezi, bu ülkelerin kapitalizmin transfer ettikleri ülkeler ise çevre ülkeleri temsil etmekteydi (Marx-Engels, 2003: 65; Marx-Engels, 2010: 217-218 ve 344).

Merkez-çevre modelinin iktisat bilmindeki en yaygın kullanıldığı ekollerden bir tanesi *bağımlılık teorisi* (dependency theory) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bağımlılık kavramı, Latin Amerikalı *yapısal* (structuralist) *kuramcılar* tarafından, *gelişmeci* (developmentalist), *modernleşmeci* (modernizationist) ve *parasal* (monetarist) öğretilere karşı 1940'ların sonlarında öne sürülmüş bir görüştür. Raul Prebisch'in öncülüğünü yaptığı bir grup iktisatçı (ECLA grubu), 1949 yılında Latin Amerika'nın sanayileşmiş ülkelerle olan ilişkilerini ilk defa bağımlılık açısından incelemişlerdir. Bu çalışmalar sırasında geliştirdikleri merkez-çevre analizini de iktisada onlar kazandırmışlardır. Andre G. Frank, *Bağımlılık Öldü Yaşasın Bağımlılık ve Sınıf Mücadelesi: Eleştirilere Bir Cevap* adlı çalışması ile bağımlılık olgusuna kuramsal şeklini vermiştir (Ergil, 1974: 167; Başkaya, 1994: 74, 81).

Bu okulun en önemli temsilcileri olarak Raul Prebisch, Paul Baran, A. G. Frank, Samir Amin, Theodoro Dos Santos ve Immanuel Wallerstein sayılabilir. Bu isimlere sonradan Johan Galtung eklenecek ve bağımlılık yorumunu, az gelişmiş uluslar içinde yer alan ekonomik işbirlikçilerin gelişmiş ülkelerle yaptıkları işbirliği sayesinde sömürünün gerçekleştiğini ifade edecekti (Bkz. Karaş, 2017: 250; Başkaya, 1994: 84-87; Santos, 1970: 231-236; Avcıoğlu, 2014: 98; Galtung, 1971: 81-85; Onuf, 2017: 5-16).

Bağımlılık teorisi, kapitalist kalkınma sürecinin bir sonucu olarak meydana gelen geri kalmışlık sorununun nedeninin bağımlılık olduğu iddiasından yola çıkmaktadır (Santos, 1970: 231). Bu nedenle geri kalmışlık yapay bir özellik göstermektedir. Onlara göre, merkez ile çevre arasındaki ticari ilişkiler, zengin ve fakir ülkeler arasındaki kalkınma farkını artırma eğilimindedir. (Bucak, 2003: 51). Bu ise bir ucuyla sömürgeciliğe açılmaktadır (Baran, 1974: 289).

Merkez-çevre analizinden yola çıkan bağımlılık okulu ile birlikte: az gelişmiş uluslar incelemelerin merkezine oturtulmakta, Avrupa merkezci analizlerden kopuş gerçekleşmekte, kapitalist yayılma olumlu bir eylem olarak görülmekte, az gelişmişlerin kalkınabilmelerinin koşulu olarak kapitalizmden kopmaları gerektiği vurgulanmakta, az gelişmişlerin kalkınmasında değişik toplumsal sınıfların rolüne vurgu yapılmakta ve son olarak az gelişmiş ülkelerin sorunlarına yine az gelişmiş ülkelerin bilim insanları tarafından çözüm önerileri getirilmekteydi (Başkaya, 1994: 82).

Sosyoloji biliminde merkez-çevre analizi daha çok *şehir, göç, kır-kent, yoksulluk, eşitsizlik, toplumsal sınıflaşma, ulusçuluk, küreselleşme* ve *nüfus* gibi konularda kullanılmıştır ve sosyolojik çalışmalar söz konusu olduğunda, bu çalışmalara yol gösteren genel merkez-çevre modellemesi, Edward Shils'in 1975 yılında yayınladığı, *Center and Periphery: Essays in Macrosociology* isimli makalesi ile gündeme gelmiştir. Shils, çalışmasına her toplumun bir merkezinin bulunduğunu ve bu merkezin o toplumda yaşayanlar üzerinde etkisi olduğunu ve topluma olan üyeliğin bu merkezi alan ilişkisi ile tesis edildiğini belirterek başlamıştır. Ona göre bu merkezi alan, *inançlar* ve *değerler âlemine* ilişkin bir vakta olup, semboller, değerler ve inançlar düzeninin merkezidir. Ancak merkez aynı zamanda bir eylem alanıdır. Merkez kurumlar ağı içinde faaliyetler, kişiler ve roller yapısıdır. Merkezi inanç ve değerler bu roller içinde cisimleşip ifade alanı bulmaktadırlar (Shils, 2002: 86-87).

Merkez ve çevre kavramlarını modernleşen toplumlar ile ilişkili olarak ele alan Shils'e göre, çevrenin, merkezin değer sistemini benimsemesi için bütünleşmiş bir ekonomik sistemin varlığı, kentleşmenin ve eğitim imkânlarının toplumun geniş kesimlerine yayılması ile toplumun farklı kesimlerinin birbirleriyle daha fazla temasa geçmesi gerekmektedir. Bu tür toplumlarda merkezi değer sistemi çevre tarafından daha kolay kabul görmekte, böylece toplumsal karşı karşıya gelmeler, toplumsal ilerlemenin dinamik unsuru olabilmektedir (Gülener, 20074: 38).

Uluslararası ilişkiler biliminin bir disiplin olarak kökenleri hakkında geliştirilen düşünceler *tarihsel yaklaşımlar* ve *modern yaklaşımlar* olmak üzere iki ana kola ayrılmaktadır. Tarihsel yaklaşımlar kendi içinde, güç dengesi yaklaşımı, dünya devleti teorisi, ortaklaşa güvenlik teorisi ve dünya toplamı teorisi olmak üzere dört alt gruba ayrılmaktadır (Aydın, 1996: 87-88). Uluslararası ilişkiler biliminde modern yaklaşımlar ise bazılarının kendi içinde alt başlıklara ayrıldığı beş ana kola ayrılmaktadır. Bu yaklaşımlar idealizm (1919-1940), realizm (1930-1960), davranışsalcılık (1960'lar), parçalanma/yarışan paradigmanın doğuşu (1970'ler) ve pozitivism sonrası çağdaş uluslararası ilişkiler teorileri (1980 sonrası) olarak ifade edilebilir. Bu yaklaşımlardan dördüncüsü

kendi içinde, *dış politika analizi, karşılıklı bağımlılık-uluslararası ilişkilerin ekonomi politikası ve neo-realizm* olarak, beşincisi *eleştirel teori, postmodern uluslararası ilişkiler, feminist yaklaşım ve barış ve güvenlik çalışmaları* olarak alt dallara ayrılmaktadır (Aydın, 1996: 90; Aydın, 2004: 33-60; Dinçer, 2004: 31-97). Bu teorilerden dördüncü grup içinde yer alan *karşılıklı bağımlılık-uluslararası ilişkilerin ekonomi politikası* alt başlığında, *Marksizm ve globalizm* gibi bazı kavramlarla uluslararası ilişkiler merkez-çevre yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Her ikisinde de merkez ve çevre ülkelerin varlığı, merkezin ise çevreye göre daha zengin olduğu vurgusu ön plana çıkmıştır (Kan, 2011: 5).

Siyaset ve kamu yönetimi bilimi söz konusu olduğunda karşılaştırmalı kamu yönetimi, çeşitli ülkelerin yönetim bilimleri üzerine çalışan bilim insanlarının, kendi ülkelerinin yönetimini daha iyi anlamak için başka ülkelerin yönetim düzenleriyle kendi ülkelerinin yönetim düzenleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları araştırırken II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu incelemelerde karşılaştırma benzerlik ve farklılıklar üzerinden yapılmış sınırlı örneklerle batı merkezli üretilen teoriler ve uygulamalar, çevre ülkeleri için model olarak gösterilmiştir. Artık karşılaştırma yapılırken bir ülkenin tarihi, coğrafyası, üretim biçimi, üretim ilişkileri, devlet-toplum ve toplum-toplum ilişkilerinin analizinden ziyade güçlü ülke model alınmakta, neden model alındığı, benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden anlatılmakta, reform kavramı kullanılarak model ülkenin gelişmişliği yakalanmak istenmektedir (Fedai, 2019: 1137).

Kamu yönetiminde merkez-çevre analizi elitizm teorileri ile de gündeme gelmiştir. Elitizm sistematik analiz yapan Weberyen, Marksist, Hegelci, Liberal ve Elitist olmak üzere beş bürokrasi kuramından birisiydi (Akçakaya, 2016: 676-683). Bu kuramlar içinde merkez-çevre analizini doğrudan incelemenin odağına oturtan bir kuramsal yaklaşım bulunmamakla beraber, Weberyen, Marksist ve elitist kuramlar, dolaylı olarak kategorik bir yaklaşıma sahip olmuşlardı. Bu kategorik yaklaşımlar analizlerinde devleti ve toplumu ya da bürokrasi elemanlarını kendi içinde, ya da devlet ve halkı karşılıklı kategoriler olarak değerlendirirken dolaylı olarak bir merkez ve çevrenin varlığına gönderme yapmaktaydılar.

Elitler ve elitizme yönelik kuramsal ve teorik yaklaşımların merkez-çevre modellemesini direkt olarak kullanmasalar da, kamu yönetimi alanındaki kategorik yaklaşımlarıyla bir toplumdaki seçkinlere, yani seçkinlerin belirleyici rolüne vurgu yaparak, bu seçkinlerin kamu bürokrasisinde bir merkez oluşturduğunu dolaylı olarak ileri sürdükleri söylenebilir. Bu anlamda C. W. Mills, iktidar yapısı içinde en etkili ve kuvvetli üç elit grubunun olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar *siyasi elitler*, *askeri elitler* ve *ekonomik elitlerden* oluşmaktadır. Aralarındaki karşılıklı sosyal etkileşim, iş birliği ve dayanışma, ortak ilgi ve hedefler bulunan elit grubunun üyesi elitler, türdeş hale gelip düzenli bir birleşim kazanmıştır (Morsümbül, 2015: 685).

Elitizm kuramına göre toplumlar, seçkinlerinin ve özellikle yönetici seçkinlerinin doğası ile belirginleşmekteydi. Bütün toplumların belirgin bir niteliği bulunmaktaydı ve bir sosyolog bunu tespit etmek zorundaydı. Bu dünyada çok eşitsiz bir mal dağılımı bulunmaktaydı. Siyasal rekabete bağlı saygınlık, güç ya da onurların dağılımı ise daha eşitsizdi. Maddi ve manevi varlıkların bu eşitsiz dağılımı mümkündü. Çünkü az sayıda insan yönetmekte, çoğunluk ise güce ya da hileye başvurmaktaydı. Kitle seçkinler tarafından yönetilmekteydi, çünkü seçkinler güç araçlarını ellerinde tutmakta ya da çoğunluğu ikna etmeyi, yani az çok yanıltmayı başarmaktaydılar. Yasal bir yönetim, yönetilenleri, az sayıda kişiye itaat etmenin yararlarına, onların görevlerine ya da onurlarına uygun olduğuna inandıran bir yönetimdi. İki yönetim aracı, *güç* ve *hile* Machiavel'in aslanlar ve tilkiler arasında yaptığı ünlü karşıtlığın bir başka biçimiydi (Aron, 2010: 328).

Elitizm teorisine göre merkezdeki bürokratik elitler benimsedikleri değerler ışığında hem merkezi korumak hem de çevreyi kontrol altında tutmak isterken, çevrenin aktörleri siyasal iktidara geldikleri dönemlerde kendi değerlerini benimseyen kişileri önemli bürokratik kademelere getirerek bu değerlerin merkezileşmesini amaçlamaktaydılar. Ayrıca *bürokratik elitler* ile *seçilmiş elitler* arasındaki çatışmanın tarihsel süreçteki seyri, merkez ve çevrenin tanımlanışında temel göstergelerden birisi olarak kabul edilebilir (Savut, 2018: 23).

Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca ve Robert Michels'in neredeyse aynı tarihlerde geliştirdikleri bir toplumsal siyasal analiz yöntemi olan elit teorisi, XX. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlık kazandı. Dinamik doğası gereği her yeni analiz biriminde yeniden üretilme imkânına sahip olan elit teorisi, günümüze kadar farklı kuramsal kaynaklarla melezlenerek zenginleşti. Yüz yılı aşkın bir dönemde yaşanan ve çoğullaşmaya rağmen Pareto, Mosca ve Michels'in ortaya koyduğu analiz yöntemi ve kavramlar, elit teorisinin temel yapı taşları olarak varlığını ve önemlerini korudu (Arslan, 2010: 6-7; Wallace-Wolf, 2012: 116-117; Pareto, 2005: 14-16; Pareto, 1935).

OSMANLI ANALİZLERİNDE MERKEZ VE ÇEVRE YAKLAŞIMI

Osmanlı tarihi çalışmaları söz konusu olduğunda merkez-çevre modellemesini direkt olarak Osmanlı iktisadi ve siyasi tarihini yorumlamakta kullanan veya dolaylı olarak bu modellemeyi çağrıştıran yorumlar yapan araştırmacılar arasında, *Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics (1973)* isimli çalışması ile Şerif Mardin, *Centralization and Decentralization in Ottoman Administration (1977)* isimli çalışması ile Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi (2000)* çalışması ile Mehmet Genç, *Center and Periphery in the Ottoman Empire: With Special Reference to the Nineteenth Century (1980)* isimli çalışması ile Metin Heper ve *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı (2008)* isimli çalışması ile Orhan Türkdoğan öne çıkmaktadır. Bu çalışmalarda Mardin, Heper ve Türkdoğan modellemeyi direkt, İnalçık ve Genç ise modellemeyi dolaylı olarak Osmanlı'ya uyarlamış görünmektedirler. Bu makale çalışmasında taşra ve merkez bürokratları karşılaştırmalı olarak inceleneceğinden teorik bir zemin oluşturması için sosyal bilimlerde merkez çevre yaklaşımlarının nasıl kullanıldığına kısaca değinmek gerekmektedir.

Mardin, Osmanlıların karmaşık ve rafine kurumlar şebekesine dayanan bir merkezi bulunduğunu ve bu merkezin kendisi için uygulamalarda sağlam dayanak noktaları bulunduğunu ifade etmektedir. Mardin'e göre bu noktada Osmanlılar, Avrupa devletlerinin merkezîleşmesinden farklı özellikler taşımaktaydılar. Avrupa'daki devletler dayandıkları feodal temellerden ötürü, *feodal soylular, kentler, kasabalar* ve daha sonra *endüstri emeği* gibi çevre güçleri ile uzlaşma sağlamak zorunda kalmışlardı. Böylece çevre ile merkez bütünleşerek kendi özerk güçlerinin tanınmasını sağlamışlardı. Bu süreçte devlet ile kilise, ulus kurucular ile yerelciler, üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki çatışmalar bunun örnekleri olarak karşımıza çıkmaktaydılar. Mardin'e göre XIX. yüzyıldan önce Osmanlı Devleti'nde karşı karşıya gelmenin ve bütünleşmenin bu ayırt edici özellikleri eksik görünmekteydi. Karşılaşma tek boyutluydu ve zaman zaman merkez ile çevrenin bir çatışması olarak ortaya çıkmaktaydı. Yakın zamana kadar merkez ile çevrenin karşı karşıya gelmesi, Türk siyasasının temelinde yatan en önemli toplumsal kopukluktu ve yüz yıldan fazla süren modernleşmeden sonra da varlığını sürdürmüştü (Mardin, 1973: 169-170).

Mardin'in Osmanlı yorumundaki çevre-merkez yaklaşımını maddeler halinde ifade edildiğinde şu önermelere ulaşmak mümkün görünmekteydi: Osmanlı'da toplumsal sınıflar ve batıda olduğu gibi devlet ile kilise arasında bir gerilim olmamıştır. Batıda merkez ile yönetilen çevre arasında karşılıklı çıkar ilişkisi bulunmaktadır. Tarihsel süreçte çevrenin temsilcileri ve merkez arasında koordinasyonu sağlayan kurumlar oluşmuştur. Bu kurumların oluşması ile egemenliğin parçalandığı, çoğulcu bir yapı içinde uzlaşma ve bütünleşme ortaya çıkmıştır. Osmanlıda ise bu türden özerk yapılar gelişmediği için bütünleşme gerçekleşmemiştir. Osmanlı'da bu nedenle merkez ve çevre arasında kopukluk bulunmaktadır. Batı'da merkezin gücü çevre tarafından sınırlandırılırken, Osmanlı'da merkezin çevre üzerinde mutlak iktidarı ve denetimi bulunmaktadır. Osmanlı'da çevre özerk bir yapıya dönüşmemiştir. Batı'da olduğu gibi Osmanlı'da sivil toplum yapıları gelişmemiştir. Bunun yerine bağlamı dini örgütlenme olan ve devletin etkide bulunduğu cemaatçi bir yapının varlığı söz konusudur ve bazı durumlarda bu dini gruplar sivil

toplum kuruluşu görevi üstlenmektedirler. Yöneticiler ve halk arasında kültürel bölünmüşlük bulunmaktadır. Osmanlı'da merkez daha homojen iken çevre, daha heterojen ve ayrıksı bir görüntüye sahiptir. Merkezin yüksek kültürü karşısında çevre, yerel, geleneksel kültürü benimsemekte ve kişiler arası bağı öne çıkarmaktadır. Bu merkez çevre ilişkisi XIX. yüzyılın başlarında değişmeye başlamıştır. Bütün bu yorumlar Osmanlı'nın, Doğu toplumları gibi despotik olduğu kabulüne götürmektedir. Osmanlı'da merkez ve çevre arasındaki çatışma alanları göçebelik-yerleşiklik, dini anlamda çevrenin heterodoks anlayışı, resmi görevliler ile çevre arasında, ilk grubun gayrimüslimlerden oluşması nedeniyle gerginliğin oluşması, merkezin kültürünü çevreye karşı bir üstünlük alanı olarak kullanması şeklinde kendini göstermektedir (Ercan, 2021: 196-197; Gülener, 2007: 40-41).

Metin Heper ise Osmanlı Devleti analizinde daha çok merkez-çevre geriliminin kültürel boyutu yerine devlet merkezci yaklaşım ekseninde kurumsal ve siyasal boyut üzerinde durmaktadır. Ancak bu kurumsal ve siyasal boyutu ekonomik açıdan değil, kültürel açıdan analiz etmektedir (Akyol, 2013: 407). Heper'e göre Osmanlı Devleti'nde merkezin ve merkez bürokrasisinin, zaman zaman zayıflamakla birlikte sistemi ve sistemin çevresini belirleyen mutlak gücü söz konusudur. Padişahın otoritesi kesindir. Kul sistemi ile yetiştirilen bürokrasi kadrosu merkeze bağlıdır ve padişaha sadık memurlar olarak hareket etmektedirler. Ancak her ne kadar padişah tek karar verici olarak gözüксе de dini kurallar, sistem içinde çalışma düzenini belirleyen soyut bir üst kurum gibi çalışmaktaydı (Heper, 1985: 60-65; Heper, 1985: 70-71; Ercan, 2021: 200).

Orhan Türkdoğan, tarihsel olarak Osmanlı'dan bugüne Türk toplum yapısını incelediği çalışmalarında Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetimi ve bu yönetimin nitelikleri hakkında merkez ve çevre bağlamında analizler yapmıştır. Ona göre Osmanlı toplumu merkez ve çevre şeklinde iki katmanlı bir yapıya sahip bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde de sürdürülen bu ikilikte, kul kesiminden gelen Enderun kökenli merkez elemanları zaman zaman çevreyi kontrol altına alarak, zaman zaman da çevre ile bütünleşmek suretiyle merkezi hedef almaktaydılar (Türkdoğan, 2008: 78-79).

İnalçık'a göre Osmanlı Devleti'nin ekonomik sistemi ve ekonomik ilkeleri Yakın Doğu'daki devletlerin geleneksel bakış açlarına dayanmakta ve yöneticilerin tutum ve politikalarını belirlediği için pratik bir öneme sahip bulunmaktaydı. Bu nedenle toplumdaki sınıflar ve zenginlik kaynakları yöneticilerin gücünü desteklemek amacıyla yönelmekteydi. Toplumsal gruplar da askerler ve reaya olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktaydı. Devletin temel ilgi alanı ise her bir grup bireyin kendi sınıfında kalmasıydı. Bu politik ve sosyal düzenin sağlanmasının temelini oluşturmaktaydı (İnalçık, 1969: 97). İki ana sınıfa ayrılan Osmanlı toplumu bu ayırım ile zaten sınıflardan birisini merkeze yerleştirmekteydi (İnalçık, 1994: 6; İnalçık, 2017: 35; İnalçık, 1990: 31).

Mehmet Genç, analizlerinde direkt olarak merkez-çevre modellemesini kullanmamaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nin özellikle kısa bir süre içinde, kendisinden askeri ve ekonomik anlamda daha büyük olan Avrupa devletleri karşısında hızla yükselişinin dinamikleri arasında neredeyse ilk sırada saydığı, bürokraside yer alan bireylerin yeterliliklerine yaptığı gönderme (meritokrasi) ile bir tür merkez analizi yaparak, elitist teoriler bağlamında Osmanlı siyasal yönetiminin gücüne vurgu yapmaktaydı (Küçükkalay, 2022: 437-438, 441).

Osmanlı'da Tereke Kayıtları ve Müsadere Uygulaması Üzerine

Osmanlı Devleti'nde ister zimmi ister reaya statüsünde olsun vefat eden kişinin bıraktığı mallar, nakitler, menkul ve gayrimenkuller, varisler arasında İslam hukukuna uygun şekilde pay edilmekteydi. Varislerden birinin bölüşümünden memnun kalmayarak şikâyetçi olması, varisler arasında küçük çocuğun bulunması ya da devletin kişinin mallarına el koyması durumlarında devlet vefat eden kişinin mirasına müdahalede bulunmaktaydı. Devletin müdahil olduğu bu durumda kadılar, hem mirasın varisler arasında bölüşülebilmesi için hem de devleti temsilen maiyeti ile vefat eden kişinin mallarını sayıma tabi tutmaktaydı. Sayım sonucunda *tereke defterleri* oluşturulmaktaydı.

Tereke defterleri içerdikleri bilgiler itibarıyla araştırmacılar için son derece önemli tarihsel veriler bulundurmaktadır. Bu defterlerde ölen bir kişinin ya da bir bürokratın ya da tüccarın mallarına devlet tarafından el konulan ve (her türlü mal, nakit para, hayvan, silah ve benzerleri) miktarları, değerleri ile ayrıntılı olarak kayıt altına alınan bilgileri bulunmaktadır. Kişinin varlıklarından

sonra borçları, tereke kaydı ve sair masrafları kaydedilmekteydi. Bu veriler, Osmanlı iktisadi, kültürel ve sosyolojik tarihine ilişkin son derece önemli tarihsel bilgiler içermekteydi. Bu defterleri Türkiye'ye tanıtan, *XVI. Asr Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi Kaynakları* isimli çalışması ile Halil İnalçık olmuştur (İnalçık, 1953-54).

İnalçık'ın ilk çalışmayı kaleme aldığı günden bugüne kadar terekeler hakkında kaleme alınmış bir adet kitap, çok sayıda makale, yüksek lisans ve doktora tezi bulunmaktadır. Bunlara ek olarak gerçekleşen sempozyumlarda bu belgelerden elde edilen bilimsel bulgular ve bazen de belgelerin kendileri tartışma konusu olmuştur. O tarihten bugüne kadar terekelerle ilgili olarak tespit edebildiğimiz toplam 139 adet çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, 1 adedi kitap (%0,71), 106 adedi makale (%76,25), 22 adedi lisansüstü (15'si yüksek lisans, 7'si doktora) tezi (%15,82), 10 adedi de (%7,19) bildiri olarak kaleme alınmıştır.

Şer'iyye sicilleri içinde yer alan bu defterler XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tutulmaya başlanmış ve XX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin egemenliğindeki alanlarda tutulmaya devam edilmiştir (Canbakal ve Filiztekin, 2021: 94). Bu defterler genellikle kadı sicillerinin arasında dağınık şekilde bulunmakta, yoğunlukları ve hacimleri oluşturuldukları bölgenin özelliklerine göre çeşitlilik göstermektedir.

Osmanlılar vefat eden kişinin mal varlığının İslam miras hukukuna uygun şekilde hesaplanması ve varisler arasında feraiz kurallarına uygun olarak pay edilmesine yardımcı olmak amacıyla tutulan defterlere *tereke* (ترکه) ismini vermekteydiler (Toraman, 2005: 119-120; Bozkurt, 2013: 196; Bolat, 2022: 193). Tereke, “ölen bir kişinin bıraktığı şeyler, metrukât, muhallefât ya da “ölen kimsenin bıraktığı şey” olarak tanımlanmaktaydı (Sami, 2010: 399; Develioğlu, 1982: 1302, 1034). Tereke defterleri için araştırmacılar zaman zaman muhallefat (مخالفات) ve metrukât (متروكات) ifadelerini de kullanılmaktaydılar. Özcan, muhallefatı “geride kalan, bırakılan” anlamlarına gelen *muhallefin* çoğulu olarak belirtirken (Özcan, 2005:405), Kamus-i Türkî'de muhallefat için “bir adamın bıraktığı şeyler”, Develioğlu sözlüğünde ise “geride

kalan, ölenin bıraktığı şeyler” olarak tanımlanmaktadır (Develioğlu, 1982: 797).

Tereke kayıtları sosyolojik, ekonomik, toplumsal ve bazı durumlarda siyasal analizler yapmaya yönelik çok önemli veriler ihtiva etmektedir. Vefat eden bireyin statüsü ve mesleği, vefat şekli, detaylıca listelenen eşyaları, gayrimenkulleri, nakit alacakları, ticari malları, ev, mutfak ve ziynet eşyaları, giyim kuşam malzemeleri, bu malzemelerde kullanılan kumaşın türü, rengi, şekli, cinsi, dokunduğu yer, silah, silahlarda kullanılan malzemeler, silah takımları, köleler ve cariyeler gibi kısacası kişinin vefatı sonrası arkasında bıraktığı tüm mallarının kayıtları ve bu malların detaylı bir tanımı bulunmaktadır. (İnalçık, 1953: 65; Ceylan, 2021: 311-313; Erdoğan, 2010: 182-183, 186; Çakır, 2012: 44-45; Ünlü, 2018: 284; Cezar, 1977).

Arapça kökenli bir sözcük olan müsadere, *doğmak, meydana çıkmak* anlamlarına gelen *sudur* kelimesinden türemektedir (Ünal, 1987: 93). Kamus-i Türki’de müsadere için iki ayrı açıklama bulunmaktadır. Bunlardan ilki, “*ka-bahatli bir adamın örfen emval ve emlakinin zaptı ki vaktiyle meri bir usul idi*” şeklinde iken ikincisi ise “*memnu bir şeyin resmen zaptı*” olarak yapılmaktadır (Sami, 2010: 1300). M. Z. Pakalın’ın Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü’nde ise müsadere, “*vezirlerle devlet erkânının ve memleket zenginleri ile tanınmış adamların ecelleriyle öldüklerinde yahut herhangi bir sebeple idamlarında metrukâtın ve bazen de sağlıklarında mallarını hükümet namına zapt edilmesi*” anlamında kullanılan bir tabir şeklinde tanımlanmaktadır (Pakalın, 1971: 624-625).

Genel tanımıyla müsadere, devlet görevlilerinin zulüm veya bulunduğu kamusal görevden çıkar sağlaması neticesinde (Baysun, 1979: 671; Öğün, 2006: 65-66), sağlıklarında veya vefatlarından sonra mallarına el konulma sürecini belirtmektedir. Osmanlı Devleti’nden önceki devletlerde ve farklı coğrafyalarda uyguladığı bilinmektedir (Özdeğer, 2000: 97-98; Ünal, 1987: 96). Şahısların servetlerine devlet aracılığı ile el konulması süreci olan müsadere sadece yolsuzlukları engellemek ve bir ceza yöntemi olarak kullanılmamakta,

aynı zamanda savaş zamanlarında ordunun erzak ve diğer ihtiyaçlarının temininde sıkıntıya düştüğü durumlarda ve mali kriz dönemlerinde gelir sağlamak amacıyla da uygulanmaktadır (Aykaç, 1997: 69).

Osmanlı Devleti'nde işlenen suçun karşılık geldiği cezaya ek olarak rüşvet yiyen, zulüm yapan, zimmetine mal geçiren, kaçakçılık ile uğraşan, devlete isyan eden, mal stoklayan, görevini ihmal eden, yasak mal bulunduran ya da ticareti ile uğraşan kişilere de müsadere cezası verilmekteydi. Bunun Osmanlı tarihinde çok sayıda örneğini bulmak mümkün olmakla birlikte, 1596 Haçova Muharebesi'nde Vezir-i Azam Cağalazade Sinan Paşa'nın savaşa katılmayan bütün sipahileri firari ilan ederek mallarına el koyması ve topraklarını müsadere etmesi buna gösterilebilecek örneklerden birisidir (Barkey, 2021: 104).

XVIII. yüzyıla gelindiğinde savaşların neden olduğu ekonomik krizler nedeniyle müsadere uygulaması bir tür gelir aracı olarak düşünülmekteydi. Her ne kadar İslam hukukunda müsadere caiz olduğuna yönelik kararlar bulunsa da (Özdeğer, 2000: 98; Kalıpçı, 2013: 82-83, 94-95) asıl neden ekonomik görünmekteydi. Ekonomik gerekçenin bir başka uzantısı ekonomi içinde sermaye birikiminin ekonominin geçimlik yapısını bozmasının önlenmek istenmesiydi (Genç, 2003: 337).

Devletin sınırları içerisinde manifaktür üretimin gelişmediği ve iç pazarın büyümediği bir dönemde sermaye birikiminin marjinal sınırlarına ulaşması servetlerin iltizam, vakıf ya da iddihar yolu ile kullanılmasının yolunu açmaktaydı. Her ne kadar sermaye birikimi devletin siyasal ve iktisadi gücü ile meydana gelse de devlet müsadere uygulaması aracılığı ile servetin kullanım alanlarına dâhil olmakta, vefat edenlerin mallarına hazinenin sıkıntıya düştüğü dönemlerde ve yönetici eliten görüşleri çerçevesinde el koyarak (Gürsel, 1983), servetin belirli zümrelerde yığılmasının önüne geçmekteydi. Buna ek olarak periferide bulunan denetimden uzak devlet görevlilerinin denetim altında tutmayı da amaçlamaktaydı (Kaya, 2005: 53; Özer, 2014; Küçükkalay, 2022: 385; Barkey, 2021: 113; Köç, 2016: 310).

Tablo 1: Taşra ve Merkez (I. ve II. Örneklem) Bürokrat Terekeleri Genel Bilgileri

No	Belge Numarası	Terekenin Yılı (Hicri)	Terekenin Yılı (Miladi)	Terekenin Sahibi	Tereke Sahibinin Rütbesi	Terekesinin Toplam Değeri (Kuruş) (Nominal) (a)	Endeks* (TÜFE) (1469=1) (b)	Terekesinin Toplam Değeri Kuruş (Reel) (a/b)
I. ÖRNEKLEM (TAŞRA): BALKAN BÜROKRATLARI TEREKELERİ								
1	D. BŞM. MHF. 25/45	14 Ramazan 1145	28 Şubat 1733	İsmail Paşa	Hanya Muhafızı	1.119,64	6,74	166,13
2	D. BŞM. MHF. 26/43	12 Safer 1147	14 Temmuz 1734	Mehmet Paşa	Sabık Üsküp Mutasarrıfı	1.205,13	6,74	178,80
3	D. BŞM. MHF. 32/62	16 Şevval 1148	29 Şubat 1736	Muhsin Şerif	Sabık Kırk Kilise Sancağı Mutasarrıfı	1.271,50	7,97	159,54
4	D. BŞM. MHF. d. 12498	07 Cemaziyülevvel 1157	18 Haziran 1744	Mühürdar Mustafa Ağa	Gelibolu Baruthanesi Nazırı	1.362,24	8,01	170,07
5	D. BŞM. MHF. 48/55	29 Rebiyülevvel 1177	07 Ekim 1763	Ahmet Paşa Şahin	Sabık Selanik Valisi	20.920,74	9,29	2.251,96
6	D. BŞM. MHF. 54/09	20 Rebiyülevvel 1185	03 Temmuz 1771	Sarı İbrahim Paşa	Silistre Muhafızı	3.542,67	19,00	186,46
7	D. BŞM. MHF. 79/27	11 Şaban 1202	17 Mayıs 1788	Ebubekir Paşa	Vezir, Boğdan Başbuğu	6.536,50	16,01	408,28
8	D. BŞM. MHF. d. 12919	20 Şaban 1202	26 Mayıs 1788	Hüsnü Yusuf Efendi	Belgrad Defterdarı	1.603,05	16,01	100,13
9	D. BŞM. MHF. 92/87	29 Zilhicce 1205	29 Ağustos 1791	Mehmet Paşa	Vidin Muhafızı	7.846,69	22,23	352,98
10	D. BŞM. MHF. d. 13060	23 Ramazan 1213	28 Şubat 1799	Seyit El-Hac Abdi Paşa	Vidin Muhafızı	4.170	23,81	175,14
TOPLAM						49.578,16		4.149,49
I. ÖRNEKLEM (TAŞRA): ANADOLU BÜROKRATLARI TEREKELERİ								
1	D. BŞM. MHF. 13/06	17 Muharrem 1120	08 Nisan 1708	Süleyman Paşa	Van Muhafızı	7.189,17	5,69	1.263,50
2	D. BŞM. MHF. 18/61	01 Muharrem 1139	29 Ağustos 1726	Osman Paşa	Karaman Valisi Vezir	16.149	6,90	2.340,43
3	D. BŞM. MHF. d. 12453	23 Rebiyülahir 1148	12 Eylül 1735	Mehmet Efendi bin Ahmet	Kayseri Mutasarrıfı	296.153,50	6,72	44.070,46
4	D. BŞM. MHF. 12458	05 Recep 1148	21 Kasım 1735	Hüseyin Paşa	Sabık Diyarbakır Valisi	9.308,42	6,72	1.385,18
5	D. BŞM. MHF. 29/10	26 Safer 1150	25 Haziran 1737	Abdullah Paşa	Aydın Muhassılı	7.280	8,12	896,55
6	D. BŞM. MHF. d. 12648	29 Cemaziyülevvel 1156	21 Temmuz 1743	Mehmet Ağa bin İsmail Ağa	Sabık Erzurum Gümrük Emni	2.016,48	8,89	226,83
7	D. BŞM. MHF. 51/55	28 Cemaziyülevvel 1181	22 Ekim 1767	İbrahim Paşa	Vezir, Van Valisi	1543,5	10,99	151,47
8	D. BŞM. MHF. d. 12752	23 Şaban 1182	02 Ocak 1769	Abdürrezzak Efendi	Diyarbakır Ordusunda Defterdar	49.766,02	16,02	3.106,50
9	D. BŞM. MHF. 61/04	06 Recep 1191	10 Ağustos 1777	Abdullah bin Abdurrahman	Trabzon Ambar Emni	2.668,24	20,69	128,96
10	D. BŞM. MHF. d. 12856	25 Rebiyülevvel 1193	12 Nisan 1779	Mustafa Ağa	Faş Kalesi Ağası	202,3	19,12	10,58

						TOPLAM	392.276,76	53.580,46
I. ÖRNEKLEM (TAŞRA): ORTA DOĞU BÜROKRALARI TEREKELERİ								
1	D. BŞM. MHF. 13/22	29 Zilhicce 1125	16 Ocak 1714	Mehmet Paşa	Cidde Valisi	3.810,23	7,70	494,84
2	D. BŞM. MHF. 13/41	04 Muharrem 1127	10 Ocak 1715	Nasuh Paşa	Şam Valisi	14.156,50	7,44	1.902,76
3	D. BŞM. MHF. d. 12558	29 Ramazan 1156	16 Kasım 1743	Osman Paşa	Arabistan Valisi	1.691	8,89	190,21
4	D. BŞM. MHF. d. 12567	10 Şaban 1158	07 Eylül 1745	Ömer Paşa	Merfuul Vüzera, Cidde Valisi	202,3	10,39	19,47
5	D. BŞM. MHF. 40/68	05 Şaban 1163	10 Temmuz 1750	Mehmet	Şam Valisi Süleyman Paşa Hazinedarı	1.508,63	9,89	152,54
6	D. BŞM. MHF. 51/58**	01 Recep 1181	23 Kasım 1767	Ahmet Paşa	Sabık Rakka Valisi	8.115	10,99	738,36
7	D. BŞM. MHF. d. 12817	17 Zilkade 1189	09 Ocak 1776	Mehmet Paşa	Cidde Valisi	45.196,50	16,00	2.824,78
8	D. BŞM. MHF. 59/27	05 Rebiyülahir 1190	24 Mayıs 1776	Mehmet Paşa	Sayda Valisi	40.042	16,00	2.502,60
9	D. BŞM. MHF. 75/54	19 Zilhicce 1199	23 Ekim 1785	Mehmet Ağa (Uzun)	Halep Muhassılı	5.021,85	17,18	292,31
10	D. BŞM. MHF. 77/34	29 Zilkade 1200	23 Eylül 1786	Halil Paşa	Sabık Cidde Valisi	5.231	19,22	272,16
TOPLAM						124.975,10		9.390,03
BİRİNCİ ÖRNEKLEM GENEL TOPLAMI						566.829,47		67.119,98
II. ÖRNEKLEM (MERKEZ): İSTANBUL BÜROKRALARI TEREKELERİ								
1	D. BŞM. MHF. 15/43	10 Cemaziyülevvel 1131	31 Mart 1719	Mehmet Ağa	Hazinedarbaşı	689,25	6,91	99,75
2	D. BŞM. MHF. 25/35	17 Cemaziyülahir 1145	05 Aralık 1732	Mustafa Ağa	Miftah Ağası	9.139	7,97	1.146,68
3	D. BŞM. MHF. 27/130	01 Zilkade 1148	14 Mart 1736	Hüseyin Paşa	Diyarbakır Valisi	4.725,50	7,97	592,91
4	D. BŞM. MHF. d. 12470	03 Cemaziyülevvel 1149	09 Eylül 1736	İbrahim Efendi	Şıkkı Evvel Defterdarı	7.710,18	7,97	967,40
5	D. BŞM. MHF. 28/34	07 Recep 1149	11 Kasım 1736	Hüseyin Ağa	Orduyu Hümayun Kasapbaşı	9.785,25	7,97	1.227,74
6	D. BŞM. MHF. d. 12500	20 Cemaziyülevvel 1151	05 Eylül 1738	Abdullah Paşa	Yeniçeri Ağası	61.319,06	8,92	6.874,34
7	D. BŞM. MHF. 31/37	20 Muharrem 1152	29 Nisan 1739	Yeğen Mehmet Paşa	Vezir	32.482	8,35	3.890,03
8	D. BŞM. MHF. d. 12515	26 Muharrem 1152	05 Mayıs 1739	Yusuf Efendi	Defterdar	12.885,66	8,35	1.543,19
9	D. BŞM. MHF. 32/90	20 Ramazan 1152	21 Aralık 1739	Belirtilmemiş	Sabık Vezir	32.479,61	8,35	3.889,77
10	D. BŞM. MHF. 33/35	16 Rebiyülevvel 1155	21 Mayıs 1742	Süleyman Ağa	Harem Kethüdası	6.131,48	10,65	575,73
11	D. BŞM. MHF. 34/90	22 Cemaziyülevvel 1156	14 Temmuz 1743	Abdullah Efendi	Cebeci Baş Halifesi	6.222,81	8,89	699,98
12	D. BŞM. MHF. 36/01	04 Cemaziyülevvel 1157	15 Haziran 1744	Mehmed Ağa	Cebecibaşı	4.641,26	8,01	579,43
13	D. BŞM. MHF. 46/57	29 Zilhicce 1172	23 Ağustos 1759	Bekir Ağa	Duhan Gümrüğü Emni	18.176,17	10,78	1.686,09
14	D. BŞM. MHF. 49/12	08 Recep 1177	12 Ocak 1764	Ali Ağa	Sabık Kaptanpaşa Kethüdası	748,09	9,62	77,76
15	D. BŞM. MHF. d. 12788	06 Safer 1185	21 Mayıs 1771	Mehmet Ağa	Silahtar-ı Şehriyari	23.829,35	19,00	1.254,18

16	D. BŞM. MHF. 54/18	15 Recep 1185	24 Ekim 1771	İsmail Ağa	Muhasebe-i Evvel Hâceganı	10.059,23	19,00	529,44
17	D. BŞM. MHF. 57/69	17 Zilkade 1189	09 Ocak 1776	Osman Ağa	Duhan Gümrüğü Emini	1.285,15	16,00	80,32
18	D. BŞM. MHF. d. 12831	05 Cemaziyülahır 1190	22 Temmuz 1776	Ahmet Ağa	Silahtar	19.479,60	16,00	1.216,72
19	D. BŞM. MHF. 66/71	24 Zilhicce 1194	21 Aralık 1780	Abdürrahim Efendi	Hacagan-ı Donanmayı Hümayun	3.023,27	18,94	159,62
20	D. BŞM. MHF. 72/45	01 Cemaziyülahır 1198	22 Nisan 1784	Emin Ağa	Arpa Emini	200,15	15,20	10,53
21	D. BŞM. MHF. d. 12914	15 Zilhicce 1201	28 Eylül 1787	Ahmet Efendi	Silahtar Baş Halifesi	1.498,40	15,49	96,73
22	D. BŞM. MHF. 79/22	20 Safer 1202	01 Aralık 1787	Osman Ağa	Maden Emini	1.077,33	15,49	69,55
23	D. BŞM. MHF. 80/36	23 Safer 1203	23 Kasım 1788	Numan Efendi	Muhasebe-i Evvel	4.306,68	16,01	269
24	D. BŞM. MHF. 82/86	23 Şaban 1203	19 Mayıs 1789	Mehmet Ağa	Kul Kethüdası	3.935,39	21,15	186,07
25	D. BŞM. MHF. 82/09	09 Ramazan 1203	03 Haziran 1789	Selim Ağa	Tershane-i Amire Emini***	46.512,97	21,15	2.199,19
26	D. BŞM. MHF. d. 12926	06 Zilkade 1203	29 Temmuz 1789	Rumi Süleyman Ağa	Sadrızam Kethüdası	13.963,85	21,15	660,23
27	D. BŞM. MHF. d. 12986	19 Şevval 1206	10 Haziran 1792	Hayrettin Paşa	Vezir	3.262,23	22,09	147,68
28	D. BŞM. MHF. d. 12981	21 Zilkade 1206	11 Temmuz 1792	Seyit Kadri Efendi	Silahdar Kâtibi	1.482,50	22,09	67,11
29	D. BŞM. MHF. d. 13058	22 Zilhicce 1212	07 Haziran 1798	İsmail Ağa	Enderunda Zeamet ile Çerağ Olan	4.549,50	24,04	189,25
30	D. BŞM. MHF. d. 12918	25 Safer 1220	25 Mayıs 1805	Mehmet Ağa	Babüssade Ağası	4.866,50	41,50	117,27
İKİNCİ ÖRNEKLEM GENEL TOPLAMI						350.467,48		31.103,69

*Terekelerin nominal değerlerinin reel değere çevrilmesinde Şevket Pamuk, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, DİE Yayınları, Ankara: 2000, s. 12-18'de verdiği tüketici fiyatları endeksi esas alınmıştır.

**Bu terekede iki kişinin terekesi bulunmaktadır. Ancak sayıyı tutturabilmek için bunlardan birisi değerlendirme dışında tutulmuştur.

*** *D. BŞM. MHF 82/09* kodlu defterde yer alan Tersane-i Amire Emini olan Selim Ağa'nın terekesinin devamı *D. BŞM. MHF. 82/46* kodlu ve 16 Şevval 1203 (10 Temmuz 1789) tarihli defterde yer almaktadır. Bu nedenle Selim Ağa'nın terekesi için bu ikinci defterin de dikkate alınması gerekmektedir.

Müsadere devlete gelir sağlamanın yanında servetin yeniden dağılımını da sağlamaktaydı. Nitekim Weber, patrimonyalizmin hüküm sürdüğü devletlerde, saray görevlilerinin, gözdelerin, vergi tahsildarlarının, satıcıların ve büyük tüccarların hepsinin bir çeşit finansör olarak hareket ettiğine ve müsadere ile zenginliklerin yeniden yaratıldığına ya da yok edildiğine dikkat çekmekteydi (Weber 1978: 1099).

Ş. Pamuk da bu konu hakkında Weber ile benzer görüşü paylaşmakta ve müsadere ile devlete gelir sağlanırken, aynı zamanda servetin yeniden dağılımının sağlandığına dikkat çekmekteydi (Pamuk, 2007a: 168; Pamuk, 2007b: 9). Bu noktada Ş. Mardin, Osmanlıların klasik döneminde sermayedar sınıftan bahsetmenin mümkün olmamasının nedenleri arasında patrimonyal yapı ile yönetilen devletin, meşru iktidar yapısı sınırları dışında görülen iktidar kaynaklarını denetimleri altına aldıklarına vurgu yaparken (Mardin, 2007: 107) uygulamaya konulan müsadere ve siyaseten katl gibi uygulamalarla da merkezkaç kuvvetlerin önüne geçmeyi amaçlamaktadırlar.

Taşra ve Merkez Bürokratlarının Terekeleri Karşılaştırması

Bu çalışmanın ana kaynağını oluşturan her iki örnekleme (taşra ve merkez) ait terekeler hakkında genel bilgiler Tablo 1’de her bir terekenin arşivde yer aldığı kod, hicrî ve miladi olarak tutulduğu yıl, tereke sahibinin ismi, bürokraside yaptığı görev ve terekenin toplam nominal değeri, terekenin tutulduğu yılın endeksi ve bu endeks aracılığı ile hesaplanan, terekenin toplam reel değeri yer almaktadır. Buna göre üç taşra bölgesinde görev yapmış 30 bürokratin terekeleri toplamı nominal olarak 566.829,47 reel olarak ise 67.119,98 kuruştur. Aynı rakamlar İstanbul’da görev yapmış 30 bürokrat terekelerinde 350.467,48 ve 31.103,69 kuruştur.

Tereke Sahiplerinin Karşılaştırmalı Analizi

Tablo 1’de yer alan 30 adet taşra bürokrat terekesinde 10 farklı rütbeden bürokratin bulunduğu tespit edilmiştir. Tablo 2’de gösterildiği gibi bu bürokratlar arasında muhafız, mutasarrıf, vali, baruthane nazırı, defterdar, başbuğ, muhassıl, emin, kale ağası, hazinedar gibi rütbelere bulunmaktadır. İncelemeye

tabi tutulan bu terekeler arasında en çok bulunan rütbe 12 kişi ile vali rütbesidir. Yine bu terekelerin arasında baruthane nazırı, başbuğ, kale ağası, hazinedar rütbelerinden de birer kişi bulunmaktadır.

Tablo 3’de gösterilen merkez bürokratlarının emin, vezir, kethüda, defterdar, baş halife, hazinedarbaşı, ordu kasapbaşı, babüssade ağası, silahtar, cebecibaşı, silahtar kâtibi, çerağ, muhasebe-i evvel gibi rütbelerden oluştuğu tespit edilmiştir. İncelemeye alınan 30 adet merkez terekesinde 17 farklı bürokrat konumu bulunmaktadır.

Tablo 2. Taşra (I. Örneklem) Bürokratlarının Rütbesi/İşi

No	Rütbesi veya Yapığı İş	Sayı
1	Muhafız	5
2	Mutasarrıf	3
3	Vali	12
4	Baruthane Nazırı	1
5	Defterdar	2
6	Başbuğ	1
7	Muhassıl	2
8	Emin	2
9	Kale Ağası	1
10	Hazinedar	1
	<i>TOPLAM</i>	30

Örneklem olarak seçilen otuz adet merkez bürokrat terekesi, tereke sahiplerinin işleri itibariyle incelendiğinde daha çeşitli olduğu görülmektedir. Merkez terekeleri arasında en çok bulunan rütbe maden, gümrük, tersane-i amire gibi çeşitli yerlerde görevlendirilen emin rütbesi olmuştur. Merkez ve Taşra terekelerinde toplam 7 adet emin bulunmaktadır. Merkez terekelerinde Hazinedarbaşı, ordukasapbaşı, Babüssade Ağası, Cebecibaşı, Silahtar Kâtibi, Çerağ, Vali, Hacegan-ı Donanmayı Hümayun, Yeniçeri Ağası ve Miftah ağası rütbelerinde bir kişi bulunmaktadır.

Tablo 3: Merkez (II. Örneklem) Bürokratlarının Rütbesi/İşi

No	Rütbesi veya Yaptığı İş	Sayısı
1	Emin (Maden, Gümrük, Arpa, Duhan, Tersane-i Amire, Muhasebe-i Evvel)	5
2	Vezir	3
3	Kethüda (Sabık, Harem, Kaptanpaşa, Yeniçeri Ocağı Kul)	4
4	Defterdar	2
5	Baş Halife (Cebeci, Silahtar)	2
6	Hazinedarbaşı	1
7	Ordu Kasapbaşı	1
8	Babüssaade Ağası	1
9	Silahtar	2
10	Cebecibaşı	1
11	Silahtar Kâtibi	1
12	Enderundan Zeametle Çerağ	1
13	Muhasebe-i Evvel Hâceganı	2
14	Vali	1
15	Hâcegan-ı Donanmay-ı Hümayun	1
16	Yeniçeri Ağası	1
17	Miftah Ağası	1
	TOPLAM	30

Tereke Sahiplerinin Tüketim Eğilimleri Karşılaştırması

İncelenen taşra (I. örneklem) ve merkez (II. örneklem) bürokrat terekelerinde yer alan mallar Tablo 4'de ayrıldıkları gruplar ve değerleri ile gösterilmektedir. Bürokratların terekelerine kaydedilen servetlerini oluşturan bütün mallar; (1) kumaş ve tekstil malları, (2) manifatura ve tuhafiye, (3) ev eşyası, (4) mutfak eşyaları, (5) giyecek, (6) madeni eşya, (7) deri eşyalar, (8) kitap, (9) askeri malzemeler, (10) hayvan, at ve koşum eşyaları (11) gıda, (12) cam eşyalar, (13) nakit paralar ve bu gruplardan birisine girmeyen (14) diğer olmak üzere 14 farklı grupta ayrıştırılarak her bir gurubun hem nominal hem de reel değeri tespit edilmiştir.

Taşra bürokrat terekelerini oluşturan mallar dağılım bağlamında incelendiğinde mal grupları arasında reel değer itibarıyla 41.171,32 kuruş ile

nakit paralar ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada hayvan, at ve koşum eşyaları mal grubu gelmektedir. Bu mal grubunun taşra terekeleri arasındaki değeri 5.340,54 kuruştur. Üçüncü sırada reel değeri 4.581,15 kuruş olan kumaş ve tekstil malları vardır.

Grafik 1, taşra bürokrat terekelerindeki malların gruplanması ile malların toplam değer içinde yüzdelerinin ne olduğunu ve mal gruplarının sıralamasını göstermektedir. Buna göre, toplam reel değer içinde nakit paralar %61,34'lük, hayvan at ve koşum eşyaları %7,96, kumaş ve tekstil malları ise %6,83'lik bir orana sahiptirler. Taşra terekelerinde kaydedilmiş toplam değer içerisinde en düşük değere sahip olan mal grubu %0,26'lık pay ile cam ve türevi eşyalardan oluşmaktadır.

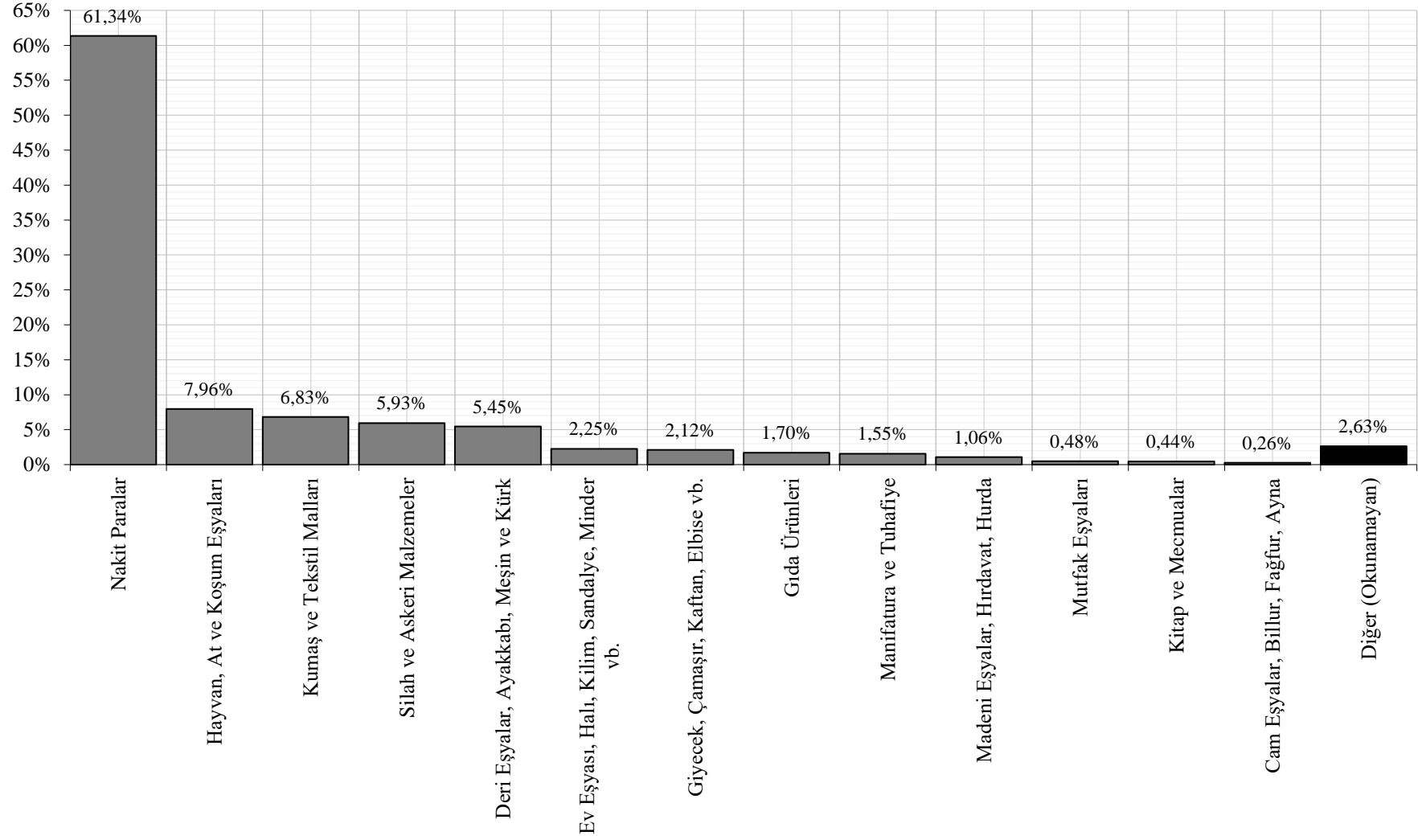
Merkez bürokrat terekelerinde değer itibariyle en yüksek değere, reel olarak 6.137,66 kuruş tutarındaki hayvan, at ve koşum grubuna giren mallar sahiptir. İkinci sırada 5.840,19 kuruş ile kumaş ve tekstil grubu oluşturmaktadır. Silah ve askeri malzemeler grubu 3.851,38 kuruşluk reel değer ile üçüncü sırada yer almaktadır. Mal grupları içinde değer itibariyle son sırada gelenler 168,45 kuruş ile tıpkı taşra bürokrat terekelerindeki gibi cam ve türevi eşyaların oluşturduğu gruptur. Grafik 2, merkez bürokratlarının terekelerindeki malların gruplar itibariyle toplam içindeki yüzde paylarını göstermektedir. İlk sırada yer alan hayvan, at ve koşum eşyaları mal grubunun toplam içindeki payı %19,73'dür. İkinci sırada %18,78 ile kumaş ve tekstil malları; üçüncü sırada ise %12,38'lik pay ile silah ve askeri eşyalar mal grubu gelmektedir.

Tablo 4: Taşra ve Merkez (I. ve II. Örneklem) Terekelerinde Malların Dağılımı (Kuruş)

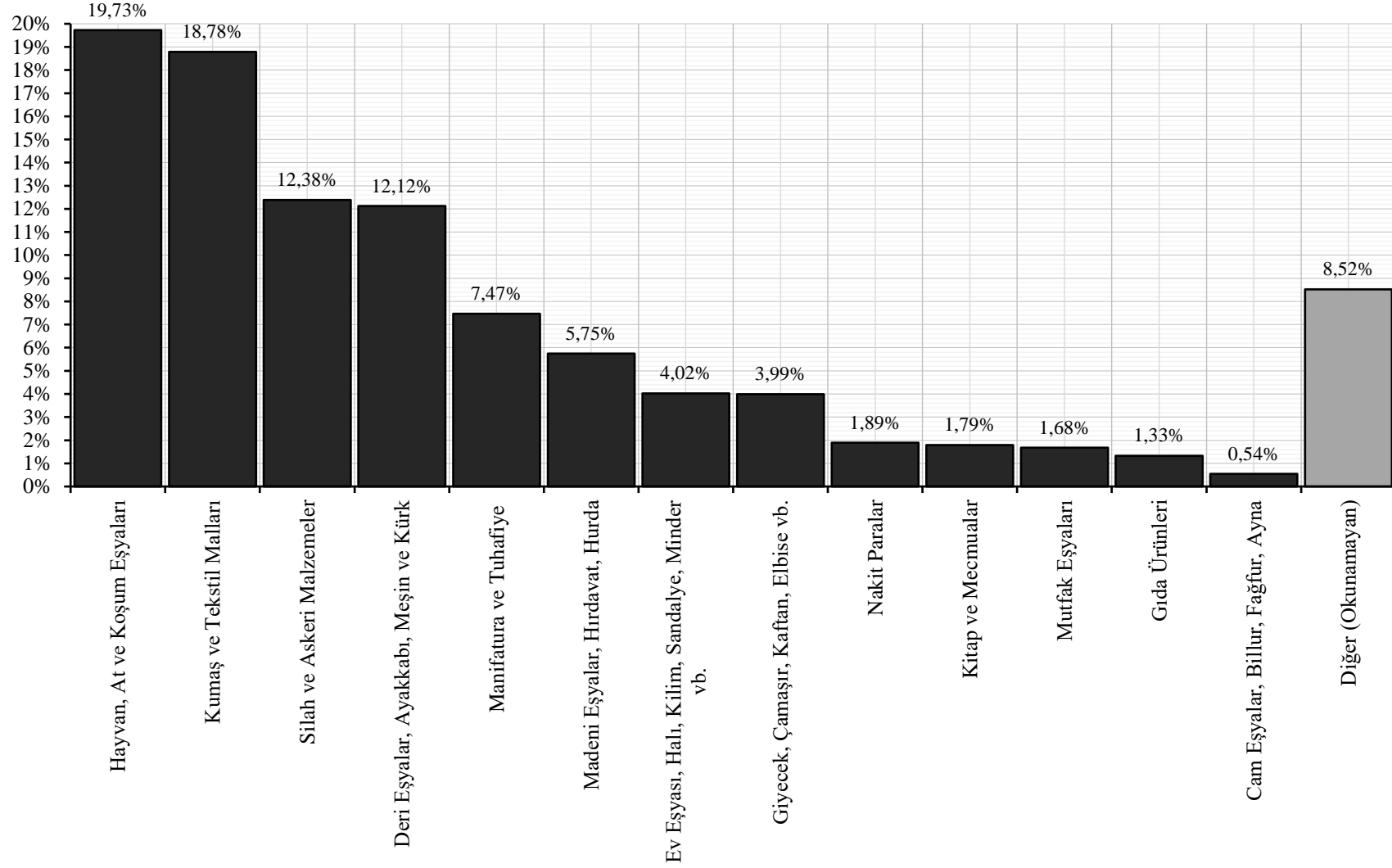
No	MAL GRUPLARI	I. ÖRNEKLEM (TAŞRA TEREKELERİ): (BALKAN, ANADOLU ve ORTA DOĞU) (30 Tereke)			II. ÖRNEKLEM (MERKEZ TEREKELERİ) (İSTANBUL) (30 Tereke)		
		Mal Grubunun Nominal Değeri	Mal Grubunun Reel Değeri	% Reel	Mal Grubunun Nominal Değeri	Mal Grubunun Reel Değeri	% Reel
1	Kumaş ve Tekstil Malları, Hurda ve Parça Kumaş, Perde, Örtü, Haşe, Bez, Elbiselik, Sof, Çit, Yemeni	51.078,44	4.581,15	6,83	65.907,06	5.840,19	18,78
2	Manifatura ve Tuhafiye, Havlu, Tespih, Kese, Mikras, Makrame, Buhurdan, Gülabdan, Sim, Tel, Nargile	12.707,20	1.039,39	1,55	29.705,44	2.323,35	7,47
3	Ev Eşyası, Halı, Kilim, Sandalye, Yastık, Minder, Keçe, Seccade, Yorgan, İbrik, Şamdan, Leğen, Döşek	18.996,85	1.507,16	2,25	16.313,53	1.251,47	4,02
4	Mutfak Eşyaları, Tabak, Kahve İbriği, Kaşık, Bardak, Fincan, Zarf, Tas, Süzek, Çatal, kâse, tuzluk, vb.	3.990,27	325,31	0,48	5.476,25	522,97	1,68
5	Giyecek, Çamaşır, Kaftan, Kerrake, Don, Gömlek, Entari, Gaşıye, Çorap, Başlık, Yağmurluk, Fes vb.	18.303,27	1.422,90	2,12	17.143,19	1.241,61	3,99
6	Madeni Eşya, Hırdavat (Küçük Metal Eşyalar), Bakır, Tencere, Güğüm, Havan, Karavana, Lenger, Sini	8.001,39	712,77	1,06	17.598,62	1.789,42	5,75
7	Deri Eşyalar, Ayakkabı, Meşin, Cüzdan, Kürk, Pelüş, ve deriden yapılmış eşyalar.	43.211,38	3.659,80	5,45	48.320,88	3.770,89	12,12
8	Kitap, Mecmua ve Kâğıt vb.	4.376,98	297,43	0,44	8.431,38	555,96	1,79
9	Silah ve Askeri Malzemeler, Tüfenk, Gaddare, Hançer, Pala, Bıçak, Top Güllesi, Kama, Kılıç vb.	42.230,41	3.979,92	5,93	38.579,18	3.851,38	12,38
10	Hayvan, At ve Koşum Eşyaları, Eyer, Kemerraht, Bargir, Katır, Üzenği, İnek, Manda, Camus vb.	51.346,71	5.340,54	7,96	63.468,55	6.137,66	19,73
11	Gıda, Baharat ve Ecza Ürünleri, Duhan, Şeker, Kahve, Nişasta, Üzüm, Revgan, Amber, Yağ, Tarçın vb.	10.737,68	1.141,17	1,70	3.861,96	412,92	1,33
12	Cam Eşyalar, Billur, Fağfur, Ayna, Cam Fanus, Cam Bardak, Cam Kavanoz, Cam	2.104,99	173,26	0,26	2.952,21	168,45	0,54
13	Nakit Paralar, Altın ve Gümüş, Elmaslı ve Zümrütlü Eşyalar vb.	283.589,22	41.171,32	61,34	6.960,61	587,03	1,89
14	Diğer (Okunamayan ve Gruplara Girmeyen (Saat, Çadır vb.))	16.159,13	1.765,06	2,63	26.147,99	2.650,10	8,52
	TOPLAM*	566.833,92	67.117,18	100	350.866,85	31.103,40	100

*Mal grupları itibarıyla yapılan dağılımın reel ve toplam değerleri ile Tablo 8'deki genel toplamlar arasında çok küçük bir farklılık çıkmaktadır. (Nominal değerde 4 kuruş, reel değerde 2 kuruş) Bu fark rakamların küsurlarından kaynaklanmaktadır.

Grafik 1. I. Örneklem (Taşra) Terekeleri Mal Gruplarının Toplam Değer İçindeki Payları (%)

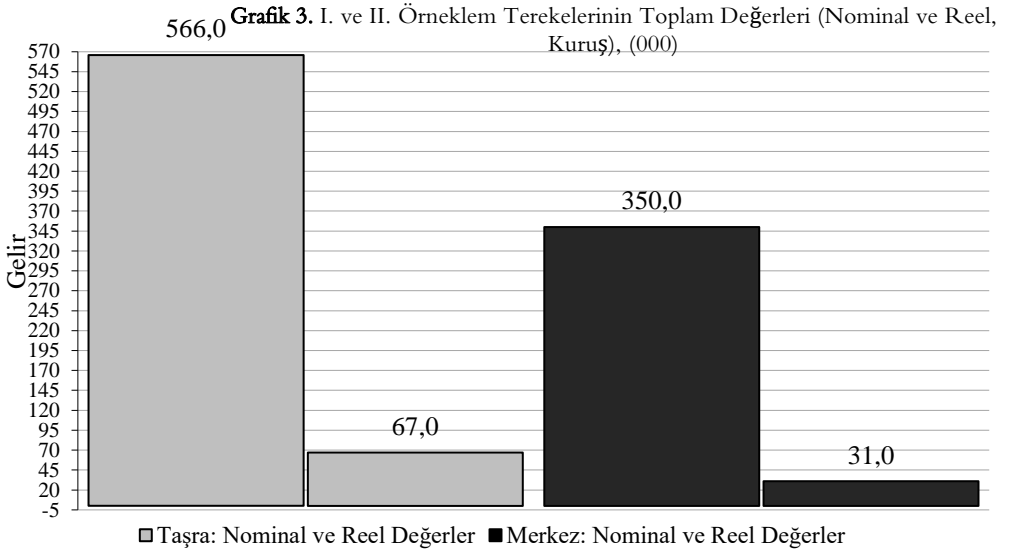

Grafik 2. II. Örneklem (Merkez) Tereke Mal Gruplarının Toplam Değer İçindeki Payları (%)

Tereke Sahiplerinin Toplam Servetleri Analizi

1700-1800 döneminde taşrada ve merkezde görev yapmış Osmanlı bürokratlarının terekeleri servetleri dikkate alınarak değerlendirildiğinde aralarında önemli farklar olduğu görülmektedir. Her iki örneklem grubunda yer alan bürokratların servet bilgileri Grafik 3'de gösterilmektedir. Buna göre taşrada görev yapan 30 bürokratin terekelerinin toplam nominal değeri 566.829,47 kuruş iken; merkezde görev yapmış 30 bürokratin terekelerinin nominal değeri 350.467,48 kuruş olarak hesaplanmıştır. Taşra ve merkez bürokratlarının nominal servetleri arasındaki fark 216.361,99 kuruştur. Reel değerler dikkate alındığında taşra bürokratlarının terekelerinin toplam değeri yani servetleri 67.119,98 kuruş olarak bulunmaktadır. Aynı şekilde incelemeye alınan merkez bürokratları terekelerinin reel değeri ise 31.103,69 kuruş olmaktadır. Servetlerin reel değerleri arasındaki fark ise 36.016,29 kuruştur. Servetlerdeki bu farklılıklar bize açık bir şekilde Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıl boyunca taşrada görev yapan bürokratların, merkezde görev yapan bürokratlara göre daha zengin olduklarını söylemektedir. Bu durumun birçok nedeni olabileceği gibi taşradaki bürokratların maliyetlerinin, daha yüksek olması, merkezden uzaklaştıkça denetim mevcut koşullar dâhilinde azalması, merkez bürokratlarının vakıflara yönlendirilmesi gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Ancak çalışmanın sınırları dahilinde bunların net olarak belirtilmesi mümkün olmayacağından bu başka bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Örneklemlerin Karşılaştırmalı Gelir Dağılımı Analizi

İncelemesi yapılan taşra ve merkez bürokratlarının servetleri aynı zamanda onların toplam gelirlerini de gösterdiğinden, merkez ve taşra bürokratları arasındaki gelir dağılımının eşitliğe yakınlığı ve ıraklığı da önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki bürokrat grubunun, her bir grubun kendi içindeki gelir dağılımı hesaplanmak suretiyle gelirin taşra bürokratları mı yoksa merkez bürokratları mı arasında adaletli dağılıp dağılmadığını tespit etmek mümkündür. Bunun için terekelerin toplam reel değerleri düzenlenerek Tablo 5 elde edilmiş ve bu tablodaki verilere aşağıda gösterilen formül uygulanarak Gini katsayısı hesaplanmıştır.

Tablo 5: Taşra ve Merkez (I. ve II. Örneklem) Gini Hesaplama Tablosu

<i>n</i>	<i>I. ÖRNEKLEM (TAŞRA)</i>			<i>II. ÖRNEKLEM (MERKEZ)</i>		
	<i>Defter No</i>	<i>Gelir (Y)</i>	$\frac{(n+1-i)}{Y_i}$	<i>Defter No</i>	<i>Gelir (Y)</i>	$\frac{(n+1-i)}{Y_i}$
1	D. BŞM. MHF. d. 12856	10,58	320	D. BŞM. MHF. 72/45	10,53	316
2	D. BŞM. MHF. d. 12567	19,47	342	D. BŞM. MHF. d. 12981	67,11	1.946
3	D. BŞM. MHF. d. 12919	100,13	2.122	D. BŞM. MHF. 79/22	69,55	1.947
4	D. BŞM. MHF. 61/04	128,96	2.297	D. BŞM. MHF. 49/12	77,76	2.100
5	D. BŞM. MHF. 51/55	151,47	2.702	D. BŞM. MHF. 57/69	80,32	2.088
6	D. BŞM. MHF. 40/68	152,54	3.564	D. BŞM. MHF. d. 12914	96,73	2.418
7	D. BŞM. MHF. 32/62	159,54	3.987	D. BŞM. MHF. 15/43	99,75	2.394
8	D. BŞM. MHF. 25/45	166,13	3.836	D. BŞM. MHF. d. 12918	117,27	2.697
9	D. BŞM. MHF. d. 12498	170,07	3.733	D. BŞM. MHF. d. 12986	147,68	3.249
10	D. BŞM. MHF. d. 13060	175,14	3.755	D. BŞM. MHF. 66/71	159,62	3.352
11	D. BŞM. MHF. 26/43	178,8	3.752	D. BŞM. MHF. 82/86	186,07	3.721
12	D. BŞM. MHF. 54/09	186,46	3.612	D. BŞM. MHF. d. 13058	189,25	3.596
13	D. BŞM. MHF. d. 12558	190,21	5.403	D. BŞM. MHF. 80/36	269	4.842
14	D. BŞM. MHF. d. 12648	226,83	5.849	D. BŞM. MHF. 54/18	529,44	9.000
15	D. BŞM. MHF. 77/34	272,16	6.101	D. BŞM. MHF. 33/35	575,73	9.212
16	D. BŞM. MHF. 75/54	292,31	6.616	D. BŞM. MHF. 36/01	579,43	8.691
17	D. BŞM. MHF. 92/87	352,98	6.397	D. BŞM. MHF. 27/130	592,91	8.301
18	D. BŞM. MHF. 79/27	408,28	6.371	D. BŞM. MHF. d. 12926	660,23	8.583
19	D. BŞM. MHF. 13/22	494,84	5.938	D. BŞM. MHF. 34/90	699,98	8.400
20	D. BŞM. MHF. 51/58**	738,36	8.591	D. BŞM. MHF. d. 12470	967,4	10.641
21	D. BŞM. MHF. 29/10	896,55	10.833	D. BŞM. MHF. 25/35	1.146,68	11.467
22	D. BŞM. MHF. 13/06	1263,5	11.360	D. BŞM. MHF. d. 12831	1.216,72	10.950
23	D. BŞM. MHF. 12458	1385,18	11.081	D. BŞM. MHF. 28/34	1.227,74	9.822
24	D. BŞM. MHF. 13/41	1902,76	13.319	D. BŞM. MHF. d. 12788	1.254,18	8.779
25	D. BŞM. MHF. 48/55	2251,96	11.453	D. BŞM. MHF. d. 12515	1.543,19	9.259
26	D. BŞM. MHF. 18/61	2340,43	11.702	D. BŞM. MHF. 46/57	1.686,09	8.430
27	D. BŞM. MHF. 59/27	2502,6	9.406	D. BŞM. MHF. 82/09	2.199,19	8.797
28	D. BŞM. MHF. d. 12817	2824,78	7.216	D. BŞM. MHF. 32/90	3.889,77	11.669
29	D. BŞM. MHF. d. 12752	3106,5	8.097	D. BŞM. MHF. 31/37	3.890,03	7.780
30	D. BŞM. MHF. d. 12453	44070,46	24.196	D. BŞM. MHF. d. 12500	6.874,34	6.874
		67.119,98	216.156		31.103,69	191.324
		ΣY_i	$\Sigma \frac{(n+1-i)}{Y_i}$		ΣY_i	$\Sigma \frac{(n+1-i)}{Y_i}$

$$G = \frac{1}{n} \left[n + 1 - 2 \left[\frac{\sum_{i=1}^n (n + 1 - i) Y_i}{\sum_{i=1}^n Y_i} \right] \right]$$

Yapılan aritmetik hesaplama sonucunda taşra ve merkez bürokratlarının kendi içlerindeki gelir dağılımları tespit edilmiş ve sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir. Buna göre taşra bürokratlarının gelirlerinin dağılımından elde edilen aritmetik gini katsayısı 0,819 iken merkez bürokratlarının gini katsayısı ise 0,623 olarak bulunmuştur.

Tablo 6: Taşra ve Merkez Terekelerinde Gelirin Dağılımı (Gini Katsayısı)

	<i>I. ÖRNEKLEM</i> (Balkan, Anadolu ve Ortadoğu Terekeleri)	<i>II. ÖRNEKLEM</i> (İstanbul Terekeleri)
<i>Toplam Gelir (Nominal)</i>	566.829,47	341.328,42
<i>Toplam Gelir (Reel)</i>	67.119,98	49.579,48
<i>GİNİ KATSAYISI (Aritmetik)*</i>	0,819	0,623
<i>GİNİ KATSAYISI (Geometrik)**</i>	0,707	0,560

NOT: İstanbul'daki 30 bürokrat terekkesinden elde edilen servetlere bağlı olarak, gelir dağılımının, Balkan, Anadolu ve Ortadoğu'daki 30 bürokrat terekkesinden elde edilen servetlere bağlı olan gelir dağılımından eşite daha yakın olduğu katsayılarla anlaşılmaktadır. Gini katsayıları reel gelirler üzerinden hesaplanmıştır. 0=gelir dağılımı tam eşit, 1=gelir dağılımı tam eşitsiz).

* Reel gelir üzerinden cebirsel olarak hesaplanmıştır.

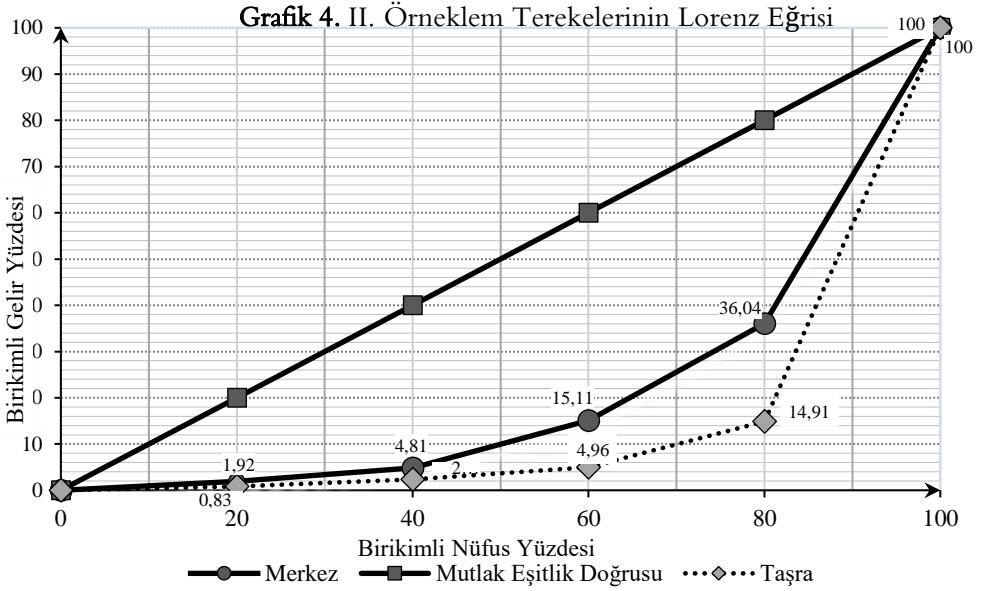
**Lorenz eğrisi üzerinden geometrik olarak hesaplanmıştır.

Geometrik olarak gini katsayısının hesaplanmasıyla taşra bürokratları arasındaki gelir dağılımının merkez bürokratları arasındaki gelir dağılımına göre daha eşitsiz olduğu farklı bir söylemle merkez bürokratlarının kendi içindeki gelir dağılımının taşra bürokratlarına göre eşitliğe daha yakın olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 7: Taşra ve Merkez Terekelerinde Nüfus Dilimli Gelir Dağılımı

<i>Nüfus Dilimi %</i>	<i>Gelir Dilimi %</i>	<i>Birikimli Nüfus %</i>	<i>Birikimli Gelir %</i>	<i>Gelir Dilimi %</i>	<i>Birikimli Nüfus %</i>	<i>Birikimli Gelir %</i>
<i>TAŞRA (I. Örneklem)</i>			<i>MERKEZ (II. Örneklem)</i>			
1. 20	0,83	20	0,83	1,92	20	1,92
2. 20	1,54	40	2,37	2,89	40	4,81
3. 20	2,59	60	4,96	10,30	60	15,11
4. 20	9,95	80	14,91	20,93	80	36,04
5. 20	85,06	100	100	64,56	100	100

Elde edilen bu sonuçlar Lorenz eğrisi ve Gini katsayısının geometrik olarak gösterilmesi ile desteklenmiştir. Geometrik olarak gini katsayısını hesaplamak için Tablo 7’de yer alan nüfus ve gelir dilimleri ile gelirin ve nüfusun birikimli yüzdeleri hesaplanmış ve elde edilen rakamlar Grafik 4’de her iki örneklem grubunun Lorenz eğrileri olarak çizilmiştir. Sonrasında bu Lorenz eğrisinden hareketle alan hesaplaması ile her iki örneklem grubunun Gini katsayıları geometrik yönden hesaplanarak elde edilen sonuçlar Tablo 6’ya, geometrik hesaplama rakamlarına eklenmiştir. Geometrik olarak hesaplanan katsayıda taşra bürokratları gini katsayısının 0,707; merkez bürokratları gini katsayısının ise 0,560 olduğu tespit edilmiştir.

Aritmetik ve geometrik olarak hesaplanan gini katsayıları her ne kadar benzer sonuçları verseler de, katsayılar arasında farklılık bulunmaktadır. Bu farklılığın nedeni, geometrik olarak, yani Lorenz eğrisi kullanılarak elde edilen gini katsayısı hesaplamasında (alan hesaplaması yapıldığı için) alan kaybının bulunmasından ötürü elde edilen gini katsayısının aritmetik katsayıdan farklı çıkmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bugüne değin toplu olarak kullanılmamış olan Osmanlı arşivindeki tereke defterlerinden derlenen verilerin analiz edilerek karşılaştırılması ile kaleme alınan bu makale çalışması sonucunda, iktisat tarihi literatürüne katkı sağlayabilecek üç sonuca ulaşılmıştır.

Elde edilen bu üç sonuçtan ilki: Osmanlı taşra bürokratları ile merkez bürokratlarının servetlerini oluşturan malların benzerlik gösterdiği. İkinci sonuç: Osmanlı taşra bürokratlarının merkez bürokratlarından daha zengin

olduğudur. Üçüncü sonucu ise: Taşra bürokratları arasındaki servet dağılımının, merkez bürokratları arasındaki servet dağılımı ile kıyaslandığında taşra bürokratlarının servet dağılımının eşitlikten daha uzak, merkez bürokratlarının servet dağılımının ise eşitliğe daha yakın olduğu sonucudur. Bu noktada her iki örneklem de bürokrat sınıfından seçilmiş terekeler ile oluşturulmuş olsa da bürokratların kendi aralarında da statü farkı bulunmaktadır. Bu durum kaynakların yapısından dolayı çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Her iki grupta yer alan bürokratların terekelerinde yer alan servet unsurlarının benzeşmesinin nedenlerinin ilkini XVIII. yüzyılın ekonomik koşullarında tüketilecek mal demetinin sınırlılığı oluşturmuş olmalıdır. Dönemin ekonomik koşullarında ve üretim yapısında bürokratların terekelerini oluşturan malların kumaş ve tekstil, giyecek, ev eşyası, mutfak eşyası, silah ve askeri malzemeler ve nakit paralar gibi ortak unsurlardan oluşması doğaldır. Zenginliğin yatırım ve tasarruf yollarının sınırlılığı bu benzeşmenin temel nedenlerini oluşturmuş olmalıdır.

Taşra bürokratlarının merkez bürokratlarına göre daha zengin olmalarının birtakım nedenlerini olduğunu söylemek mümkündür. Merkezde görev yapan bürokratlar İstanbul'da, yani imparatorluğun merkezinde görev almalarından dolayı göz önünde buldukları için mallarını vakıflara kanalize etme, sosyal harcamalara yönlendirme, padişah ve diğer bürokratların zenginlik itibarıyla dikkatini çekme, denetime tabi tutulma gibi baskılar altında olmaları düşünülebilir. Ancak merkez bürokratlarının maruz kaldığı bu durum taşra bürokratlarının merkeze olan uzaklığından dolayı mümkün görünmemektedir. Bu nedenle de taşra bürokratları servetlerini arttırma noktasında merkez bürokrasisinin korkusunun aksine daha rahat hareket etmiş

olmalılardır. Taşranın merkeze kıyasla zengin çıkmasında geçerli olabilecek bir başka neden taşrada görev alan bürokratların merkezdekilere kıyasla işlerini yürütebilmeleri için daha büyük bir kapı halkına sahip olmaları ve bu yüzden daha fazla yetkiyle donatılmalarının da etkisinin olduğu olmuş olabilir. İncelenen her iki grup bürokrat servetlerinin kendi grupları içindeki dağılımının, hem aritmetik hem de geometrik olarak hesaplanan gini katsayıları sonucunda, XVIII. yüzyıl boyunca merkezde görev yapmış bürokratların kendi içlerindeki servet dağılımının, taşrada görev yapmış bürokratların kendi içlerindeki servet dağılımına göre eşite daha yakın bulunmuştur. Bir başka söylem ile merkez bürokratlarında servet (zenginliğin) dağılımı daha eşite yakın iken (gini katsayısı aritmetik 0,623; geometrik 0,560), taşra bürokratlarında ise servet (zenginliğin) dağılımının eşitsizliğe daha yakın (gini katsayısı aritmetik 0,819; geometrik 0,707) bulunmuştur. Elde edilen bu durum aslında taşrada görev yapmış bürokratların servetlerinin merkezde görev yapmış bürokratlara göre daha büyük olmasını da açıklamaktadır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

- D. BŞM. MHF., 13/06, 13/22, 13/41, 15/43, 18/61, 25/45, 26/43, 27/130, 28/34, 29/10, 31/37, 32/62, 32/90, 33/35, 34/90, 36/01, 40/68, 46/57, 48/55, 49/12, 51/55, 51/58, 54/09, 54/18, 57/69, 59/27, 61/04, 66/71, 72/45, 75/54, 77/34, 79/22, 79/27, 80/36, 82/09, 82/46, 82/86.92/87,
- D. BŞM. MHF. d., 12453, 12458, 12470, 12498, 12500, 12515, 12558, 12567, 12648, 12752, 12788, 12817, 12831, 12856, 12914, 12918, 12919, 12926, 12981, 12986, 13058, 13060.

İkincil Kaynaklar

- Akçakaya, Murat, (2016), “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, *Gazi Üniv. İİBF. Dergisi*, 18 (3): 669-694.
- Akyıldız, Ali, (2012), *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akyılmaz, Gül S., (2008), “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması”, *Gazi Üniv. Hukuk Fak. Dergisi*, C. 12, S. 1-2: 389-420.
- Akyol, Ender, (2013), “Merkez Çevre İlişkileri ve Modelin Geçerliliği”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Siyasal Hayat*, (Der. A. Karadağ), Orion Kitabevi, Ankara: 392-451.
- Aron, Raymond, (2010), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 8. Baskı, (Çev. Korkmaz Alemdar), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Rıza, (2010), *Elitizm Teorisi ve Teorisyenleri*, Dora Yayınları, Bursa.
- Avcıoğlu, Gürcan Ş., (2014), “Immanuel Wallerstein’ın Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kuramı”, *Selçuk Üniversitesi Ed. Fak. Dergisi*, S. 31: 97-110.
- Aydın Mustafa, (1996), “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, *AÜ. SBF. Dergisi*: 71-115.
- Aydın, Muhammed, (2014), XVIII. Yüzyılda Bir Ağa: Hatib-Zade Es-Seyyid Ali Ağa ve Serveti”, *KSÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1: 65-88.
- Aykaç, Mehmet, (1997), *Abbasi Devleti’nin İlk Dönemi: İdari Teşkilatında Divanlar (123-232/750-847)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Baran, Paul A., (1974), *Büyümenin Ekonomi Politliği*, (Çev. Ergin Günçe), May Yayınları, İstanbul.

- Barkey, Karen, (2021), *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (Çev. Zeynep Altok), Kronik Kitap, İstanbul.
- Başkaya, Fikret, (1994), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Baysun, Mehmet C., (1979), “Müsadere”, MEB. İslam Ansiklopedisi, C. 8.
- Bolat, Gülay, (2020), “Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Aile: Rusçuk Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 15, S. 1: 367-392.
- Bozkurt, Fatih, (2013), “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 11, S. 22: 193-229.
- Canbakal, H.-Filiztekin, A. (2021), “Wealth and Demography in Ottoman Probate Inventories: Database in Very Long Term Perspective, Historical Methods”, *A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, Vol. 54, No. 2: 94-127.
- Ceylan, P., (2021), *İktisat Tarihinin Dönüşü: Yeni Yaklaşımlar ve Tartışmalar*, (Der. Ulaş Karakoç-Alp Yücel Kaya), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cezar, Yavuz, (1977), “Bir Ayanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Ayanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Müsadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)”, *Bellekten*, C. 41, S. 161: 41-78.
- Çağlar, İsmail, (2022), “Merkez-Çevre Modeli”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, (Baş Ed. Yekta Saraç), C. 3, TÜBİTAK Yayınları, Ankara: 68-69.
- Çakır, Etem İ., (2012), “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. 31, S. 31: 41-60.
- Develioğlu, Ferit, (1982), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Aydın Kitabevi.
- Dinçer, Mustafa, (2004), “Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Güç Olgusu”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ercan, Recep, (2021), “Osmanlı-Türk Modernleşmesinde Devlet Merkezli Yaklaşım ve Metin Heper”, *Journal of World of Turks*, Vol. 13, No. 2: 191-214.
- Erdoğan, Meryem K., (2010), “Tereke Kayıtlarına Göre 18. Yüzyılın Ortalarında Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 45: 181-212.
- Ergil, Doğu, (1974), “Bağımlılık Olgusu ve Merkez Çevre Sisteminin Evrimi”, *AÜ. SBF. Dergisi*, C. 29, No. 2-3: 167-184.
- Fedai, Recep, (2019), “Merkez-Çevre İlişkilerindeki Dönüşümü Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Çalışmaları Üzerinden Anlamak”, *BAİBU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 4: 1123-1142.

- Galtung, Johan, (1971), “A Structural Theory of Imperialism”, *Journal of Peace Research*, Vol. 8, No. 2: 81-117.
- Genç, Mehmet, (2006), “Tarihimize Giydirilen Deli Gömleği: Osmanlı Tarihinde Periyotlaştırma Meselesi”, *Osmanlı Geriledi mi?*, (Yay. Haz. M. Armağan), Et-kileşim Yayınları, İstanbul: 329-346.
- Öğün, Tuncay, (2006), “Müsadere”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul: 67-68.
- Özcan, Abdülkadir, (1994), “Devşirme”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul: 254-257.
- Genç, Mehmet, (2003), “Malikâne”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 27, İstanbul: 516-517.
- Gülener, Serdar, (2007), “Türk Siyasetinde Merkez-Çevre İlişkilerinin Seyri ve 17 Mayıs 1960 Darbesi”, *Bilgi*, 14 (1): 36-66.
- Gürsel, Seyfettin, (1983), “Osmanlı Toplumsal Yapısı ve Kapitalizm”, *Yaptı Top-lumsal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 46: 18-50.
- Heper, Metin (1985), *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Doğubatı Yayınları, Ankara.
- İhsanoğlu, Ekmelettin, (2019), *Medreseler Neydi, Ne Değildi? Osmanlılar’da Akli İlimlerin Eğitimi ve Modern Bilimlerin Girişi*, Kronik Kitap, İstanbul.
- İnalcık, Halil, (1953-1954), “15. Asır Türkiye İktisadi ve İhtimal Tarihi Kaynakları”, *İstanbul Üniv. İkt. Fak. Mecmuası*, C. 15, S. 1-4: 51-75.
- İnalcık, Halil, (1969), “Capital Formation in the Ottoman Empire”, *The Journal of Economic History*, Vol. 29, No. 1: 97-140.
- İnalcık, Halil, (1990), “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, (Çev. M. Özden, F. Unan), *Türkiye Günlüğü*, S. 11: 30-41.
- İnalcık, Halil, (1994), “Sultanizm Üzerine Yorumlar: Max Weber’in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi”, *Dünya ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, S. 7: 5-26.
- İpşirli, Mehmet, (1995), “Enderun”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul: 185-187.
- Kalıpçı, Mahmud Esad, (2013), *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Ku-rumu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kan, Kürşat, (2011), “Globalleşmenin Uluslararası İlişkilere Etkileri”, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniv. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (20): 1-10.
- Karaş, Göksel, (2017), “Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Ko-rumacılık Politikası Araçlarının Kullanımı”, *International Journal of Public Fi-nance*, C. 3, No. 2: 245-263.

- Kaya, Süleyman, (2005). “Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (5): 379-416.
- Köç, Ahmet, (2016), “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıfın Hayırseverliği: Ümera ve Ulema Vakıfları Üzerine Bazı Düşünceler”, *Bahkesir Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 35: 303-322.
- Küçükkalay, A. Mesud, (2022), *Mehmet Genç: Bir Âlimin Hayat ve İlim Serencamı*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Küçükkalay, A. Mesud, (2019b), *İktisadi Düşünce Tarihi*, 5. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Lacos, Feteke, (1961), “Macaristan’da Türkler’in Mülk Sistemi”, *Tarih Dergisi*, 12 (16): 25-42.
- Lybyer, Albert Howe, (2000), *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Yönetimi*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Mardin, Şerif, (1973), “Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?”, *Daedalus, Post-Traditional Societies*, Vol. 102, No. 1: 169-190.
- Marx, K. H.-Engels, F., (2010), *Collected Works*, Vol. 12 ve 39, Letters 1852-1855, UK: Lawrence and Wishard, Electric Book.
- Marx, K. H.-Engels, F., (2018), *Alman İdeolojisi*, (Çev. O. Geridönmez, T. Ok), Kor Yayınları, İstanbul.
- Marx K. H.-Engels, (2003), Friedrich, *Komünist Partisi Manifestosu*, (Çev. Cenap Karakaya), 2. Baskı, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Morsümbül, Şebnem, (2015), “Merkez-Çevre Perspektifinde Türk Toplum Yapısında Gözlemlenen Problem Alanlarına Yönelik Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, Vol. 10/2: 679-696.
- Mumcu, Ahmet, (2017), *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*, 4. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Nikitin, Piotr, (1995), *Ekonomi Politik*, 8. Baskı, (Çev. Hamdi Konur), Sol Yayınları, Ankara.
- Onuf, Nicholas, (2017), “Center-Periphery Relations: What Kind of Rule and Does it Matter”, *Journal of Foreign Policy and Peace*, C. 6, S. 1-5: 5-16.
- Öğün, Tuncay, (1999), “Osmanlı Devleti’nde Müsadere Uygulamaları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 371-383.
- Özcan, Tahsin, (2005), “Muhallefat”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul: 406-407.
- Özdeğer, Mehtap, (2000), “Osmanlı Devlet Teşkilatında Ayanın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri”, *İst. Üniv. İktisat Fak. Mecmuası*, 50 (1-4): 69-132.

- Özer, Halis, (2014), “Klasik Dönem Osmanlı İktisat Düşüncesinde Sermaye Birikimine Bakış”, *Akademik Bakış Dergisi*, s. 44: 1-15.
- Pakalın, M. Zeki, (1971), *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2. Cilt, MEB. Yayinevi, İstanbul.
- Pamuk, Şevket, (2000), *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, DİE. Yayınları, Ankara.
- Pamuk, Şevket, (2007a), *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Şevket, (2007b), *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası, İstanbul.
- Pareto, Vilfredo, (1935), *The Mind and Society*, Vol. , Hardcourt, Brace and Company, New York.
- Pareto, Vilfredo, (2005), *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü -Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması-*, (Çev. Merve Z. Doğan), (Hans L. Zetterbeg'in Önsözü), Doğu-batı Yayınları, Ankara: 2005.
- Sami, Şemseddin, (2010), *Kamus-ı Türki*, C.2, İstanbul Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Santos, Theotonio Dos, (1970), “The Structure of Dependence”, *The American Economic Review*, Vol. 60, No. 2: 231-236.
- Savut, Emre-Yılmaz, Levent, (2020), “Türkiye’de Merkez-Çevre Mücadelesini Milli Eğitim Sistemi Üzerinden Okumak”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/40: 289-322.
- Savut, Emre, (2018), *Türkiye’de Yeni Merkezin Oluşumunda Geleneksel Çevrenin Kullandığı Araçların İşlevselliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bil. Ens., İzmir.
- Shils, Edward, (2002), “Merkez ve Çevre”, (Çev. Yusuf Z. Çelikkaya), *Türkiye Günlüğü*, S. 20: 86-96.
- Şakiroğlu, Mahmut H., (1993), “Cigalazade Sinan Paşa”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul: 525-526.
- Toraman, Cengiz, (2005), “Bir Kamu Politikası Uygulama Aracı Olarak Tereke Muhasebesi Ve Osmanlı Uygulaması”, *Mali Çözüm Dergisi*, S. 71: 116-126.
- Türkdoğan, Orhan, (2008), *Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1935), “Şer’i Mahkeme Sicilleri”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, S. 29: 365-368.
- Ünal, Mehmet A., (1987), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müsadere”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 49: 95-111.

- Ünlü, Ertan, (2018), “8. Yüzyılda Osmanlı Eliti Bir Darphane Sarrafının Muhallefatı: Bedros Namı Diğer Petraki”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 43: 281-317.
- Wallace, Ruth A.-Wolf, Alison, (2012), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları -Klasik Geleniğin Genişletilmesi-*, 4. Baskı, (Çev. L. Elburuz-M. R. Ayas), Doğubatı Yayınları, Ankara.
- Weber, Max, (1978), *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (Haz. Guenther Roth, Claus Wittich), University of California Press, Berkley.

EXTENDED ABSTRACT

This article was written to examine and compare the wealth of bureaucrats who served in the provinces (Anatolia, the Balkans and the Middle East) and the center (Istanbul) in the 18th century, as two groups, based on the inheritance (muhallefat) records in the Presidential Ottoman Archives (BOA). The main question of the study can be formulated as whether the proximity or distance of the bureaucrats who worked in Istanbul and the provinces throughout the 18th century to the center (Istanbul) has an effect on the size of their wealth, the quality of this wealth, and the distribution of the size of the wealth. This study consists of six main headings. The first heading is the introduction and the sixth main heading is the conclusion. In the second title of the study, the center and periphery approach in social sciences was examined. Accordingly, it has been determined that the center-periphery approach is used as a model in economics, sociology, international relations and public administration. However, there is no subjective use of the model. In the third title, how the Ottoman Empire is interpreted in the literature depending on this approach and its historical process are examined. In this heading, it has been determined that Ottoman center-periphery relations are generally evaluated in the context of ruler-ruled relations. This model has been evaluated in the context of the power of political authority in Ottoman analyses. In the fourth title, inheritance (muhallefat) books and confiscation literature, inheritance books, confiscation, confiscation process and economic logic are explained. In this title, the inheritance literature has been scanned and the conceptual infrastructure of the thesis has been explained. In the fifth main heading of the article, two samples consisting of thirty bureaucrat estates were

analyzed and compared. The first of the groups consisted of the estate of 30 bureaucrats who served in the provinces throughout the 18th century. However, since the extent of the Ottoman provinces was in question, these inheritances were selected from the Balkans, Anatolia and the Middle East regions, 10 each. The second group consists of the estate of 30 bureaucrats who served in the center (Istanbul) in the 18th century. The comparison of the estates of two groups of bureaucrats was made from three aspects. The first of these was carried out on the ranks of central and provincial bureaucrats. The second comparison is the comparison of the goods in the wealth of provincial and central bureaucrats by examining them in groups. More than ten thousand properties in the bureaucrat estates were grouped under fourteen groups and their total values and percentages were found. The property groups determined in terms of value and percentage were compared in the context of two groups of bureaucrat estates, and similarities and differences were identified. The third is the analysis of the values of wealth and the distribution of wealth within groups. When analyzing the proximity or distance of wealth to equality within groups, the Gini Coefficient was taken as a basis and this coefficient was calculated both arithmetically and geometrically. Similar results were obtained both arithmetically and geometrically. However, the geometric coefficient was slightly smaller than the arithmetic coefficient. This is due to the loss of space in geometric calculations. In the conclusion section of the article, the analyzes and comparisons were evaluated. In this evaluation, the reasons why Ottoman bureaucrats served in the center or in the provinces affected their wealth, the nature of the goods that made up their wealth, and the distribution of the wealth of the groups. The result of the study is that the wealth of central bureaucrats is smaller than that of provincial bureaucrats, the goods consumed are generally similar to each

other, and the distribution of wealth is closer to equal for central bureaucrats. These results obtained from the study can be evaluated as the results arising from the reasons that the central bureaucrats are under control, are supervised in accumulating wealth, feel the legal pressure closely and cannot hide their wealth.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacıların her birinin yazılan makaleye katkı oranı aşağıda belirtildiği gibidir:

Yazar 1'in araştırmaya katkı oranı %60, yazar 2'nin araştırmaya katkı oranı %40'dır.

Yazar 1: Alan araştırması, Literatür Taraması, Veri analizi, yazım

Yazar 2: Araştırmanın tasarımı, Modelin oluşturması, Yazım.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışmanın herhangi bir kişi ya da kurum ile maddi veya manevi bir bağı bulunmamaktadır. Araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.